

LŐRINCZY GYÖRGY

Gondolatok a bizonyítási eljárás törvényességéről a büntető eljárásban

I. Bevezető gondolatok

"A büntető törvénykezés feladata: a való tényállás felderítése, a tárgyi igazság megállapítása, és ennek alapján, ha a terhelt bűnössége derült ki, a büntető törvények rendelkezéseinek alkalmazása, ellenkező esetben pedig a terhelt felmentése vagy az eljárás megszüntetése. A végből, hogy a cél elérhető legyen, meg kell állapítani vajjon a bűnvádi eljárás szempontjából lényeges tények, vagyis azok, melyektől valamely intézkedés vagy valamely határozat hozása, vagy épen az egész pernek eldöntése függ, igazak-e?, mert a tárgyi igazság érvényre emelése csak akkor válik lehetségessé, ha azok a tények, amelyekre a bíróság határozatát alapítja, a valóságnak megfelelnek. Ennek kiderítésére szolgál a *bizonyítás*, vagyis az a perbeli tevékenység, a mely által a bíróság, illetőleg az eljárásra hivatott más hatóság (ügyész, csendőrség) határozatára, illetőleg intézkedésére nézve lényeges valamely ténynek valódisága vagy valótlansága megállapítva lesz." – írta Balogh Jenő majd száz évvel ezelőtt, 1899-ben.¹

A büntetőeljárások központi kérdése a gyakorló jogászok számára is a bizonyítás problematikája. Az 1967-ben kiadott Kommentár egyenesen a büntetőeljárás legfontosabb részének tekinti a bizonyítást.²

Bár a büntető eljárási törvénynek (Be.) más területekhez képest viszonylag rövid a bizonyítással foglalkozó része, az is kétségtelen, hogy a jogalkalmazók munkaidejének jelentős részét maga a bizonyítási eljárás lefolytatása teszi ki. "A bizonyítás a hatóságok és más résztvevők megismerő tevékenysége, amely a múltban történt bűncselekmény megállapítására és e megállapítás igazolására is szolgál."³

A múltban történt eseménynek megállapítása sok esetben nem könnyű feladat az életviszonyok más területein sem, ahol korántsem oly formalizáltak a valóság feltárásának módszerei, szabályai, mint a büntetőeljárásban. A hatályos eljárási törvényünk alapvetően a szabad bizonyítási rendszer talaján áll, de ennek ellenére is igen nehéz a múltbéli események rekonstruálása. Elvileg ugyan korlátlanok a megismerés lehetőségei – hiszen minden bűncselekmény hagy maga után valamiféle elváltozást a külvilágban –, de a gyakorlatban ennek komoly akadályai vannak. A napi jogalkalmazásban a szakértői bizonyítást behatárolhatja annak költségigényessége, nyilván egy egyszerű lopás vétsége

¹ Balogh–Illés–Vargha: A bűnvádi perrendtartás magyarázata. Bp. Grill, 1899. (a továbbiakban Bp. magy. 1899) III. kötet 479. p.

² A Büntető eljárás kommentárja. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. (a továbbiakban: Be. Kom. 1967) I. kötet 280. p.

³ Magyar büntető eljárási jog (Szerk. Király Tibor) Bp. Tankönyvkiadó, 1977. 215. p.

miatt indult eljárásban több százezer forint költséggel járó nyomszakértői vizsgálatot nem fognak elvégeztetni a hatóságok, amit egyébként egy súlyosabb megítélésű ügyben (pl emberölés) természetszerűleg vállalni kell. Dolgozatomban ezt a problémakört nem vizsgálom, mintahogy a munkaterhekből adódó eljárási cselekmények elmaradása sem tárgya tanulmányomnak.⁴

A bizonyítási rendszerek típusa alapvetően meghatározza a büntetőeljárás jellegét. Fayer Jászló például megemlíti, hogy a tiszta formájában létező inkvizitórius rendszerben a "bírói hatalomkör túlhágásai elleni korlátokat e rendszer a bizonyítékok méltatásánál állítja fel. A bizonyítási szabályok képezik a személyes szabadság garanciáit. A bíró csak oly bizonyítékot vehet figyelembe az ítélethozatalnál, mely törvényesnek el van fogadva."⁵ Mai szemmel olvasva, kissé furcsának tűnik, hogy éppen a kötött bizonyítási rendszer szolgálta az egyéni szabadságjogok védelmét, de ne felejtjük el azokat a társadalmi viszonyokat, amelyekben ezek a szabályok érvényesültek.

A Be. 5. § (3) bek. a szabad bizonyítás elvét rögzíti: "A büntetőeljárásban szabadon felhasználható minden olyan bizonyítási eszköz és bizonyíték, amely a tényállás megállapítására alkalmas lehet; a hatóságok ezeket egyenként és összességükben szabadon értékelik, és ezen alapuló meggyőződésük szerint bírálják el."

A IV. fejezet I. címe (A bizonyítás általános szabályai) azonban bizonyos korlátokat épít be a bizonyítás tárgyának, törvényességének és eszközeinek szabályozásával. Tanulmányom szempontjából kiemelkedő jelentősége van a 60. § (3) bekezdésének: "*Az e törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe.*"

Ez a viszonylag új rendelkezés anomáliákat okozott a jogalkalmazói gyakorlatban. Ennek illusztrálására álljon itt két – Bírósági Határozatokban megjelent – eseti döntés:

Az 1996/353. szám alatt közzétett jogeset megállapítja, hogy a "magyar nyelvet beszélő, de írni, olvasni nem tudó, idegen anyanyelvű terhelt előtt a magyar nyelven történt kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv felolvasásánál két hatósági tanú jelenléte – az elháríthatatlan akadály esetét kivéve – kötelező; ennek az elmulasztása esetén a vallomás bizonyítékként nem vehető figyelembe." A terhelt egyes kihallgatásain a védője is jelen volt, de a bíróság a hatósági tanúk hiányára hivatkozással ezeket a vallomásokat sem vette figyelembe. Arra a közzétett jogesetben nem volt adat, hogy egyébként nem azt foglalták volna ekkor jegyzőkönyvbe, ami a védő jelenlétében elhangzott.

Az 1996/246. számon közzétett jogeset szerint "a gyanúsítottnak a nyomozás során tett vallomása bizonyítékként csak akkor nem vehető figyelembe, ha az az eljárási törvény rendelkezéseivel ellentétes volt, így pl. a vallomásra kényszerítés erőszakkal, fenyegetéssel vagy ehhez hasonló más módon történt." A határozatot meghozó Legfelsőbb Bírósági tanács szerint a Be. 60. §-ának (3) bekezdésének törvénybe iktatását az tette indokolttá, a törvényellenes bizonyítási módszerekre vonatkozó tiltó szabálynak hiányzott az általános jellegű szankciója. "Ezt a hiányt kívánta pótolni a Be. 60. §-ának (3) bekezdése, amely kimondta, hogy nem vehető figyelembe annak a bizonyításnak az

⁴ Az utolsó, általam ismert Be. tervezet 221. §-a egyenesen lehetővé teszi, hogy az ügyész a vádemelést mellőzze, ha a bűncselekmény elenyésző súlya miatt a gyanúsított felelősségre vonása nem szükséges. Ez nyilván tág kereteket nyit az opportunitás előtt, persze kérdéses, hogy a legalitáson felőtt jogalkalmazók mennyire lesznek képesek ezt a szemléletet magukévá tenni. (A holland ügyészség a vádemelési javaslattal megküldött ügyek egyötödében nem emel vádat a bűncselekmény csekély tárgyi súlya miatt; a hatályos szabályok szerint a magyar ügyészségnek jogában áll megrovást alkalmazni, és ez megszűnne a tervezet szerint.)

⁵ Fayer László: A magyar bűnvádi eljárás mai érvényében. Bp. Franklin-társulat, 1887. 2. p.

eredménye, amelyet a Be. rendelkezéseivel ellentétesen folytattak el. A törvény módosított szövege nem hagy kétséget aziránt, hogy a Be. 60. §-ának (3) bekezdése a (2) bekezdésben tilalmazott eljárási magatartás kógens szankcióját állapítja meg." Tehát más eljárási szabálysértés – ha azt a törvény külön nem írja elő [pl. 87. § (2) bek., 67. § (3) bek.] – nem vonja maga után automatikusan a bizonyíték kizárását.

Nemcsak a bírói gyakorlat, hanem a vádhatóság és a védelmet ellátó ügyvédek között is napi konfliktusok forrásává vált a Be. 60. § (3) bekezdés értelmezése. Gyakran találkozni olyan védői kérelmekkel, hogy a tanuvallomást a bizonyítékok köréből ki kell rekeszteni, mert a védő nem kapott előzetesen értesítést a kihallgatás időpontjáról. Tudok olyan ügyészi álláspontról, hogy ilyen esetben újból el kell végezteni a tanú kihallgatását, még akkor is, ha egyébként semmiféle aggály nem merült fel a hitelt érdemlőségét illetően. Más vélemény szerint a bizonyíték kizárása csak akkor kötelező, ha azt a törvény külön rendelkezése előírta [pl. 67. § (3) bek. a mentességi joggal rendelkező tanú esetében a 65–66. §-ban foglalt – mentességi – szabályok megsértése esetén].

De még az ilyen, általam abszolút kizárási ok esetében is lehet eltérő példákat felhozni a bírói gyakorlatból. A Be. 87. § (2) bek. szerint a "terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni... A figyelmeztetést és a terhelt választát jegyzőkönyvbe kell foglalni. A figyelmeztetés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe." Közismert, hogy – különösen bonyolultabb ügyekben – a terheltet kihallgatására többször is sor kerül a nyomozás során ugyanazon bűncselekménnyel kapcsolatban (folytatólagos kihallgatás). A BH 1991/463. számú jogeset szerint bíróság a terheltnek csak olyan nyomozati vallomásait értékelheti bizonyítékként, amelyre nézve a jogaira való figyelmeztetés minden egyes esetben külön-külön megtörtént, és ebben az ügyben több terhelti vallomást figyelmen kívül hagyott a mind a megyei, mind a Legfelsőbb Bíróság (bár a legelső alkalommal is volt kioktatás). Ezt követően a Bírósági Határozatokban – amelyet köztudomásúan a Legfelsőbb Bíróság szerkeszt – megjelent az 1994/177. számú döntés, amely szerint "az eljárás különböző szakaszaiban (így a rendőrségi, az ügyészégi és a bírósági szakaszban) csak egy ízben kell az előírt figyelmeztetést alkalmazni, mégpedig a kihallgatás kezdetekor." (Egyébként ezt a döntést az egyik megyei bíróság hozta másodfokú eljárásban.) Kérdés, most már csupán az, hogy kihez igazodjon a jogalkalmazó?

De található még különbségtétel a bírói gyakorlatban arra is, hogy nem mindegy melyik hatóság követi el az eljárási szabálysértést. Az nyilvánvaló, hogy a nyomozóhatóság, illetve az ügyészség ilyen szabálysértése maga után vonta a bizonyíték elenyészését. Miután a törvény nem különböztet az eljáró hatóságok között, kissé meglepőnek tűnik a Legfelsőbb Bíróság Bf. III. 2231/1996/5. számú határozatának következő tartalma: az "elsőfokú bíróság eljárási szabályt sértett, amikor – az 1996. február 20. napján kelt 7. sorszámu tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint – a tanács elnökének kioktatása nem felelt meg a Be. 87. §-a (2) és (3) bekezdésében foglalt rendelkezéseknek." Ugyanakkor a későbbi tárgyalás jegyzőkönyve szerint a kioktatásra vonatkozó rész a "továbbra sem köteles vallomást tenni..." szöveget tartalmazta, amelyből a "a Legfelsőbb Bíróság azt a következtetést vonta le, hogy a törvényes figyelmeztetés már az első kihallgatáskor is perrendszerűen megtörténhetett (Sic! – kiemelés tőlem: L. Gy.), legfeljebb annak a tárgyalási jegyzőkönyvben való feltüntetése maradt el." Így annak ellenére, hogy a védő hivatkozott arra, hogy a tárgyaláson tett vallomás nem vehető figyelembe, a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy "ennek az eljárási szabálysértésnek nem volt olyan jelentősége, amely az ügy érdemi felülbírálatát kizárta tette volna." A Legfelsőbb Bíróság

aligha lett volna ilyen elnéző, ha ezt a szabálysértést az ügyészségnél, vagy a rendőrhatalóságnál vélte volna felfedezni.

Szerfelett ingoványos talajon jár a jogalkalmazó, amikor azt a kérdéskört feszegeti, hogy az adott bizonyíték figyelembe vétele törvény erejénél fogva kizárt-e a Be. 60. § (3) bekezdésére hivatkozással. Előbb már említettem, hogy védő értesítésének elmaradása a tanú kihallgatás időpontjáról milyen vitákhoz vezet a bűnüldöző hatóságok és a védelem között.⁶

Ugyanilyen vitákhoz vezethetne a 70. § (3) bekezdésében foglalt szabály megsértése is. (Nem a büntető ügyekben eljáró ügyvédeknek kívánok tippeket adni.) A nyomozati iratokban elvétve találni ugyanis arra adatot, hogy a szakértő kirendeléséről a terheltet és a védőt a nyomozó hatóság értesítette volna. Különösen furcsa helyzet állhatna elő, ha ráadásul megismételhetetlen szakértői vizsgálat (pl boncolás) esetében követelné a védelem a szakvélemény kizárását a bizonyítékok köréből.

Nyilván eljárási szabálysértés, ha a nyomozó hatóság a nyomozati határidő lejárta után szerez be bizonyítékokat. Vajon, ezeket is ki lehetne zárni, pontosabban ki *kellene* zárni? Vagy egy még pikánsabb példa: a büntetőeljárás törvény nem ismeri a napi gyakorlatban alkalmazott "nyomozás kiegészítés" intézményét, amely a nyomozati anyag kisebb hiányosságainak orvoslására szolgál. (A vádemelési javaslattal megküldött iratot az ügyész megvizsgálja és nem pótnyomozást rendel el, hanem pl saját maga hallgatja ki a tanút, vagy erre utasítja a nyomozó hatóságot.) A Be. 60. § (3) bek. merev értelmezése mellett – és nem is kell túlságosan szigorúan eljárni – az így beszerzett bizonyíték sem lesz figyelembe vehető; pontosabban ki *kell* zárni.

Már a Büntető eljárás reformjának koncepciója is megállapította, hogy a Be. 60. § (3) bek.-ben foglalt szabály anomáliákhoz vezetett.⁷

A Be. tervezet általam ismert⁸ változata a hatályos szabályozással ellentétben a bizonyítékok értékelésénél – és nem a bizonyítás törvényességénél! –, a 78.§ (4) bekben tartalmazza a következőket: "Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg." Sajnos, részletes indokolás hiányában⁹ nem igazán tudni, hogy mi tekinthető "lényeges" korlátozásnak. Félő, hogy e – szakzsargonban szólva – "gumi szabály" ugyancsak nem segíti elő az egységes jogalkalmazás kialakulását.

Tanulmányom megírására elsősorban az készített, hogy a jövőbeni várható szabályozásra is figyelemmel, a jelenlegi problémák elemzésével igyekezzek a gyakorló

⁶ E jogszabályi rendelkezés helyességét a szakemberek jelentős része vitatja, állítólag a világon nincs még egy olyan büntetőeljárás jogszabály, amely az eljárás előkészítő szakaszában lehetővé tenné a védő korlátlan részvételét a tanú kihallgatásokon. Megjegyzem, hogy annak idején a parlamenti vitában az eredeti indítvány is csupán a védelem által kihallgatni kért tanúkra vonatkozott. (A Be. tervezet 184.§-a is ezt tartalmazza.) Természetesen, e tanulmány keretében e jogszabályi rendelkezés helyességének vitatását nem tekintem feladatomnak.

⁷ Ügyészségi Értesítő 1994/1 3. p.

⁸ Ez a kitétel némi magyarázatra szorult, ugyanis az elmúlt egy évben, 1996 késő ősztől több eljárási törvénytervezet olvashattam, illetőleg hivatali munkámmal összefüggésben több tervezetről kellett kollegiáimmal együtt véleményt nyilvánítanom. E vélemény nyilvánításnak a racionalitását megkérdőjelezte az a körülmény, hogy valamely tervezetre történt észrevételezőkor már közölték velünk, hogy "van már másik", "már más a szabály" stb. Ez a kissé agyagalamlövészetre emlékeztető módszer miatt nem merem biztosra állítani, hogy a végleges tervezet birtokában gondolkodhatok a felvetett problémákról. Tudomásom szerint az általam használt anyagot fogadta el a Kormány 1997. október 7-i ülésén azzal, hogy az országgyűlés elé terjeszti elfogadásra ajánlva.

⁹ Amely egyébként erősen nehezítette az előző lánjegyzetben hivatkozott tervezet véleményezését is.

jogász problémáira felhívni a jogtudósok figyelmét. Nem feledkezhetünk el arról ugyanis, hogy a büntetőeljárás szabályok alapvetően fognak – a konkrét bűnügyek eldöntésén keresztül – emberi sorosokat befolyásolni. Nagyon nem mindegy, hogy a bűncselekmény elkövetőjének felmentésére azért kerül-e sor, mert valamelyik bíró úgy találja, hogy az eljáró bűnüldöző hatóság "lényeges" eljárási szabályt sértett meg, holott az nem is "lényeges" szabály volt. De másik irányból is felvethető a kérdés: a hatósági önkénnyel szemben – még az alapvetően szabad bizonyítási rendszerben is – a bizonyítási rendszernek az emberi szabadságjogok védelmét is kell szolgálnia. Ebből következően a "lényeges" tartalmát túl szűken meghúzni sem indokolt.

A bizonyítási rendszerek történeti fejlődésével nem kívánok foglalkozni, azok bemutatása csak annyiban indokolt, ami lehetővé teszi későbbi fejtegetéseim jobb érthetőségét.

A nemzetközi kitekintés szintén nem lehet cél, de bizonyos nemzetközi szerződések és a Strasbourg-i Bíróság egyes döntéseire történő hivatkozás szintén megkerülhetetlen.¹⁰

A jelenlegi szabályozáson alapuló joggyakorlatból való példákkal szeretném ilusztrálni a megoldandó problémákat. Természetesen igyekszem a Be. tervezetét is felhasználni, mert ezzel jelezhető hogy milyen esetekben kínál a jogalkotó egyértelmű megoldást és hol vár a jogtudományra és a jogalkalmazókra jogértelmezési feladat a tervezet jelenlegi formájában történő elfogadása esetén.

Tanulmányom két fő részre oszlik. A II. fejezetben a bizonyítás és annak törvényességének általános problémáival foglalkozom, míg a III. fejezetben az egyes bizonyítási eszközökhöz kapcsolódó kérdéseket elemzem.

II. A bizonyítás törvényességének általános jellegű problémái

Joachim Herrmann összehasonlító jogi tanulmányában rámutatott arra, hogy a bizonyítás törvényességére vonatkozó előírásoknak, a bizonyítékok kizárására vonatkozó szabályozásnak különböző további céljai vannak. "Az Egyesült Államok bíróságai, mindenekelőtt a Legfelsőbb Bíróság a kizáró rendelkezések finom rendszerét dolgozta ki, amely elsősorban a rendőrök fegyelmezését szolgálja. Mivel az amerikai rendőrségnél rendkívül kicsiny a hierarchikus felügyelet és a fegyelmi ellenőrzés, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága késztetést érzett a kizáró rendelkezések, úgyis, mint a rendőrség külső ellenőrzési mechanizmusának a kibocsátására."¹¹ Ezt követően megállapítja, hogy Oroszország, Törökország és Magyarország a közelmúltban elfogadott olyan törvényeket, amelyek "kimondják, hogy semmilyen jogellenesen szerzett bizonyíték nem használható fel. A három ország ilyen nagy léptékű kizáró rendelkezések segítségével próbálta megkerülni annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy mi a kizáró rendelkezések célja. A fenti országok büntető igazságszolgáltatásának azonban gyorsan rá kellett jönnie, hogy a rendelkezések nem működnek."¹² Ismereteim szerint a bírói gyakorlat eddig is csak azokban az ügyekben "merte" kizárni a vallomásokat, ahol egyéb bizonyítékok alapján is megállapítható volt a terhelt bűnössége; olyan felmentő ítéletről

¹⁰ Egyébként is a Bírósági Határozatokban rendszeresen megjelennek a Európai Emberi Jogi Bíróság határozatai, illetőleg olvashatók kifejezetten ezzel a témakörrel foglalkozó tanulmányok.

¹¹ Joachim Herrmann: Modellek a büntetőeljárás reformjához Kelet-Európában: összehasonlító jogi megközelítés (Magyar Jog, 1997/6) 329–330. p. (továbbiakban: Herrmann.)

¹² Uo.

nem tudok – vagy legalábbis nem került közzétételre – ahol a terhelő bizonyítékot a Be. 60. § (3) bek. alapján zárták ki [és nem a Be. 60. § (2) bek. volt a szabálysértés], s emiatt nem volt megállapítható a büntetőjogi felelősség.

"Az eljárási jog legfontosabb feladata éppen azoknak a szabályoknak a kidolgozásában és megállapításában áll, amelyek biztosítják a bizonyítékok kiválogatásával kapcsolatos módszereknek a lehető legnagyobb ... tisztaságát, erkölcsi feddhetetlenségét, továbbá azt, hogy a bírói döntés objektivitása és tévedésmentessége szempontjából biztosítékot nyújtó bizonyítékok a lehető legmegbízhatóbbnak és tévedéstől mentesek legyenek." Tudom, hogy kissé megdöbben tanulmányom olvasója, amikor közlöm, hogy az idézet Visinszkijtől (!) származik a Sztálin-díj első fokozatával kitüntetett "A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban" című munkájából.¹³ Megdöbbenő, hiszen Visinszkij nem igazán attól lett ismert a jogirodalomban, mint a bizonyítás erkölcsi feddhetetlenségének élharcosa, és ami még tragikusabb, a gyakorlati jogalkalmazásában sem igazán ezt az elvet valósította meg. Akkor miért is e provokáció az olvasóval szemben, hogy Visinszkijt idézek?

Meggyőződésem, hogy a legkorrektebb, legszigorúbb alakszerűségi követelmények előírása mellett sem nélkülözhető a napi jogalkalmazásban dolgozók tisztessége, "becsületes" munkája. Nincs az az ellenőrzési rendszer, amely jogalkalmazók egyéni tisztességét nélkülözni tudná. Hiába vannak kiváló szabályaink az egyéni szabadságjogaink védelmére, ha ezek a szabályok az írott malaszt szintjén megrekednek. Még egy példa: "Erőszakkal, fenyegetéssel vagy más kényszerítő eszközzel a terhellet vallomástételre bírni nem szabad" – tartalmazta az 1951. évi III. tv. 94. § (4) bekezdése. A törvény idején alkalmazott gyakorlatot ismerjük.

Miért is tettem említést erről a problémáról? A büntető eljárások törvényességének egyik, rendkívül fontos biztosítéka maga a megfelelő színvonalú szabályozás. A másik, talán nem kevésbé fontos, hogy az eljáró hatósági személyek – és itt most a nyomozó hatóságok, ügyészségek tagjain kívül a bírói testületre is gondolok – valóban a napi munkájukban is feddhetlenségi követelményeknek megfelelően tevékenykedjenek. Tanulmányom természetesen most csak a jogi szabályozásról és a jogértelmezésről szólhat.

Mielőtt az egyes problémákat közelebbről elemezném, néhány fogalmat kívánok feleleveníteni az olvasó előtt.

Bizonyítási rendszernek tekintjük azoknak az "elveknek összefüggő rendszerét, amelyek a bizonyítás feladatára, tárgyára, a bizonyítási tevékenységre és annak eszközeire, továbbá a bizonyítás eredményének a megállapítására vonatkoznak".¹⁴ Bár a napi szóhasználatban a bizonyítási eszköz és a bizonyíték fogalma összemosódik, nem árt emlékeztetni arra, hogy a Be. 5. § (3) bek. megkülönbözteti a két fogalmat: a bizonyíték, a bizonyító tény, vagyis a bizonyítási eszközből származó adat. Bizonyítási eszköz: amelyből a bizonyító adat megismerhető.¹⁵ "Azokat a tényeket, amelyek a bizonyítandó tények megállapítására szolgálnak bizonyító tényeknek, másként bizonyítéknak nevezük. Az eljáró hatóság a bizonyító tényt a bizonyítási eszközök révén ismeri meg. Bizonyítási (vagy bizonyító) eszközök azok a személyek vagy dolgok akik vagy amelyek az eljáró hatóság számára lehetővé teszik a bizonyító tény észlelését, és ezáltal azt, hogy a bizonyítandó tényre következtessen." – írja Móra Mihály 1961-ben megjelent tankönyv-

¹³ A. J. Visinszkij: A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban. Bp. Akadémiai kiadó, 1952. 203. p.

¹⁴ Be. Kom. (1967) 63. p.

¹⁵ Be. magy. (1982) 193. p.

ében.¹⁶ Nem hátsó szándék nélküli, hogy két különböző helyről is idéztem ugyanazon fogalmak "definícióját". A Be. tervezet ugyanis – úgy érzem – nem teljesen következetes különbségtételt alkalmaz, sőt talán a fogalmak keveredésével is találkozhatunk. A 76. § (1) bek. taxatíven (!) – erről még lesz szó – felsorolja a *bizonyítás eszközeit* (tanúvallomás, szavélemény, tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása). Ezenkívül ismer *bizonyítási eljárásokat* (VII. fejezet VII. cím): szemle, bizonyítási kísérlet, felismerésre bemutatás, szembesítés, szakértők párhuzamos meghallgatása.

Témám szempontjából a legnagyobb gondot a 78. § (4) bekezdésének majdani értelmezése jelenti: "Nem értékelhető bizonyítékként az olyan *bizonyítási eszköz*ből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, és tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg." (Kiemelés tőlem: L. Gy.) Az (1) bek. szerint viszont "szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden *bizonyítási eszköz* és szabadon alkalmazható minden *bizonyítási eljárás*". Kérdésem csupán az, hogy bizonyítási eljárásból származhat-e bizonyító tény, vagyis a jelenlegi fogalmaink szerinti bizonyíték. (Ha a helyszíni szemlére gondolok, a válasz logikusan igen lesz.) Viszont a 78. § (4) bekezdésében *csak a bizonyítási eszköz*ből származó tény *nem értékelhető bizonyítékként*, ha azt a hatóság – röviden fogalmazva – tiltott módon szerzett meg. Ebből viszont az következik, hogy a tiltott módon lefolytatott *bizonyítási eljárásból beszerzett adat bizonyítékként való értékelése nem kizárt*. Bár nincs még részletes indokolás a birtokomban, nem tartom valószínűnek, hogy a szövegezőnek ez lett volna a szándéka. Nem vagyok biztos abban, hogy szerencsés megoldás a bevált és kialakult értelmezéssel rendelkező fogalmainkat megváltoztatni – csupán az újítás vágyától vezéreltetve.¹⁷

A bizonyítás tárgya vonatkozásában egyetértés van mind a jogalkotó, mind a jogtudományi munkák között: a büntető törvénykönyvek és az eljárási szabályok alkalmazása szempontjából releváns tények. A tervezet 75.§ (2) bek. igen helyeselhetően felhívja a figyelmet arra, hogy a bizonyítás "a büntetőeljárás járulékos kérdéseinek – különösen a polgári jogi igénynek – elbírálásában jelentős tényekre is kiterjedhet."

A bizonyítás tárgya az eljárási szabályok is lehetnek, pl. témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű, hogy törvényesen folyt-e le a bizonyítási eljárás. A Legfelsőbb Bíróság (Bf. III. 543/1996/7.sz. ítélet) rámutatott arra, hogy a kényszervallatás felmerülése esetén az eljárást nem lehet felfüggeszteni az emiatt folyó büntetőeljárás befejezéséig, hanem az alapügyben eljáró bíróságnak kell erről döntenie. (A bírósági eljárás során a tanúk úgy nyilatkoztak, hogy terhelt vallomást a nyomozás során kényszer – bántalmazás – hatására tették meg. Az elsőfokú bíróság az életveszélyt okozó testi sértés büntette miatt folyó eljárást felfüggesztette a kényszervallatás büntettének elbírálásáig, így a büntetőeljárás az alapügyben hét évig elhúzódott.)

A bizonyonyítékok csoportosításának is van jelentősége, hiszen a közvetlen, illetőleg közvetett bizonyítékok közti különbségtétel igen jelentős. A közvetett bizonyítékok alapján a terhelt bűnössége csak akkor állapítható meg, ha bizonyítékok zárt láncolatot képeznek, ellenkező esetben a bizonyítékok mérlegelése törvénysértő. "A ténybeli következtetés másfelől csak szigorú logikai szabályok megtartottsága mellett elfogadható tényállás megállapítási mód. A kétséget kizáró bizonyossággal megállapított tényből

¹⁶ *Móra-Kocsis*: A magyar büntetőeljárás jog. Bp. Tankönyvkiadó, 1961. 267. p.

¹⁷ Nem tartozik szorosan a témához, de megemlítem, hogy kriminalisztikával foglalkozó szakemberek viszonylag régi vágya vált valóra, amikor a Be. 84/A. § beiktatásával a törvényhozó különbséget tett a szemle és helyszínelés között (1987. évi IV. törvény 6. §. Hatályos: 1988. I. 1-től). A Be tervezetének 120. §-a ismét "beviszi" a szemle "alá" ezt az eljárási cselekményt, amit nem igazán tartok szerencsésnek.

vagy tényekből további tényekre történő következtetés során a bizonyított és a következtésszerűen megállapított tények között olyan (rendszerint ok-okozati) kapcsolatnak kell lennie, amely logikailag egyértelművé, evidenssé teszi, hogy a bizonyított tény is bekövetkezett, vagy – épp ellenkezőleg – a nem bizonyított, de állított tény bekövetkezése kizárt. Más szóval a ténybeli következtetés akkor helyes, ha az egyértelműen, vitathatatlanul és megalapozottan bizonyított tényekből minden más lehetőséget kizárva annak az egyetlen következtetésnek a logikai úton történő levonására van alap, hogy az a tény is megtörtént, amire a bíróság bizonyítást nem folytatott, vagy amellyel kapcsolatban a bizonyítás nem vezetett eredményre." – állapította meg a Legfelsőbb Bíróság Bf.III/954/1996/12. számú ítéletében. A bizonyítás e törvényességi követelménye a határozatok megalapozottságát előíró szabályokból következik (pl. Be. 239. §).

Mielőtt az egyes bizonyítási eszközök bizonyító erejének elemzésére rátérek, szükséges a kötött, illetőleg szabad bizonyítási rendszerekre rövid hivatkozást tenni.

A kötött bizonyítási rendszerben "nem a bírónak in concreto, hanem a jogforrásnak in abstracto kell meghatároznia azt, hogy mit szabad és mit kell bizonyítottnak tekinteni, nevezetesen, ha valamely vitás ténykörülményre nézve a törvényben vagy gyakorlatban meghatározott bizonyos mennyiségű bizonyíték meg nem szerezhető, akkor azt a ténykörülményt a bíróság nem veheti bizonyítottnak, különösen a vádlott bűnösségét ilyenkor nem szabad megállapítani, ellenben ha valamely a törvényben meghatározott, vagy a gyakorlatban elfogadott bizonyítási eszköz megfelelő alakban és számban fennforog, akkor azt a ténykörülményt bizonyítottnak kell venni, tehát a bűnösség bizonyítása esetében a terheltet el kell ítélni." – írta Balogh Jenő.¹⁸ A kötött bizonyítási rendszerben a bíró felelősségét a törvényhozó részben magára vette, mint ahogy azt Móra László megállapította.¹⁹

Így alakult ki a fél-, egynegyed, egy nyolcad értékű bizonyítékok rendszere.²⁰ A vádlottat pl. csak akkor lehetett bűnösnek kimondani, ha a bűncselekmény elkövetését beismerte, vagy "ha a bűnösséget a törvény vagy a gyakorlat által a tanúzásra általában alkalmasnak nyilvánított legalább két tanu egybehangzóan bizonyítja."²¹ (Valószínűleg innen maradhatott fent a laikusok által gyakran hangoztatott szolás, miszerint "egy tanú nem tanú".)

A bizonyítékok erejének kihatása volt a büntetés kiszabására is. A "közvetett bizonyíték elfogadhatott ugyan mint elégséges alap az elítélésre, de a rendes büntetés ilyen esetben nem mondatható ki. Számos törvénykönyvben megtaláljuk azon kifejezett rendelkezést, hogy fél vagy ennél több, de nem teljes bizonyíték esetében a rendkívüli (enyhébb) büntetés szabandó ki. A halálbüntetést, mely legtöbb büntetetre nézve meg volt állapítva, közvetett bizonyíték alapján éppen nem volt szabad kimondani."²²

A kötött bizonyítási rendszernek két típusa alakult ki, történetileg elsőként a pozitíve kötött, majd később a negatíve kötött bizonyítási rendszer. Az előbbiben a "törvény meghatározta, hogy mit kell igaznak tartani, a bizonyítékok milyen mennyisége és minősége szükséges a terhelt elítéléséhez." a negatíve kötött rendszer lényege szerint

¹⁸ Bp. magy. 487. p.

¹⁹ Móra: 258. p.

²⁰ Cséka–Király–Kratowill–Szabóné–Vargha: Magyar büntető eljárási jog. Bp. Tankönyvkiadó 1977. 230. p.

²¹ Bp. magy. 487. p.

²² Fayer: i.m. 2–3. p.

"a törvény azt szabta meg, hogy mit nem szabad igaznak tartani, mi a bizonyítékoknak az a minimális mennyisége, aminek alapján a bíró marasztaló ítéletet hozhat."²³

A teljesen szabad bizonyítási rendszer a kötött bizonyítási rendszerek visszássága-inak megszüntetése miatt alakult ki. Ez sem jelenthetett teljesen "ötletszerű ítélkezést", "csupán" nincs jogszabályi korlátja a bizonyítékok beszerzésének, értékelésének, és nincs előre meghatározott bizonyító ereje az egyes bizonyítékoknak.

A bizonyító erő a bizonyítási eszközöknek az a tulajdonsága, hogy az eljáró hatóságok tagjait a meggyőződésükben milyen mértékben képes befolyásolni. A bizonyító erő problematikájában először is az adott bizonyítékról kell értékítéletet alkotni, majd az kell a többi bizonyítékkal együttesen mérlegelni.²⁴ A bizonyítékok zárt láncolatának hiánya megalapozatlansághoz vezet, tehát az értékelésnek bizonyos törvényi korlátozott-sága megállapítható.

A hatályos Be. 61. § (3) bekezdésének rendelkezését a tervezet fenntartja, mi-szerint a bizonyítás eszközeinek nincs előre meghatározott ereje [78. § (2) bek.].

A bizonyítási rendszerek harmadik típusa a vegyes bizonyítási rendszer, amely alapjaiban a szabad bizonyítási rendszerre épül, de a bizonyítási rendszer más elemeire bizonyos törvényi kötöttségeket állapít meg. E kötöttségek megtartása nélkül a bizonyí-tási eljárás nem tekinthető törvényesnek.

A szabad bizonyítás elvét a hatályos Be. az Alapelvek körében szabályozza. A tervezet ellenben ezt a szabályt nem az Alapvető rendelkezések között helyezte el, ha-nem a bizonyítás című fejezetben. Ezt nem tartom igazán szerencsés megoldásnak, kü-lönösen összevetve azzal, hogy a bizonyítás korlátaira vonatkozó rendelkezések egy része továbbra is az első fejezetben szerepelnek majd. Így az ártatlanság védelme a 7. §-ban található, de új rendelkezésként itt található az önvádra kötelezés tilalma is: "Senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen és önmaga ellen bizonyí-téket szolgáltatson." Előre lépésnek tekinthető viszont, hogy a bizonyítási teherrel kap-csolatos szabályok az Alapvető rendelkezések közé kerültek: "4. § A vád bizonyítása a vádlót terheli. A kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhé-re."

A hatályos büntető eljárási törvénynek a szóbeliség és közvetlenség alapelvének rendelkezései nyilván befolyásolják a bizonyítási eljárás törvényességét, hiszen a bíróság ügydöntő határozatát a tárgyaláson közvetlenül megvizsgált bizonyítékokra alapítja. Ez alól a törvényben megállapított kivételeken (pl tárgyalás mellőzéses eljárás) túlme-nően a gyakorlat is rákényszerült egy "lazább" értelmezésre. Én magam is tapasztalom a tárgyalóteremben, hogy az eljáró bíró nem olvassa fel a többszáz oldalas szakvéleményt, a többoldalal helyszíni szemle jegyzőkönyvet stb., hanem annak csupán az általa fontos-nak tartott lényegét ismerteti.²⁵ Úgy gondolom, eme gyakorlat szentesítése, hogy a ter-vezet már nem tartalmazza sem a szóbeliség, sem a közvetlenség alapelvét, bár a bírósá-gi tárgyalásra vonatkozó rendelkezések egyértelművé teszik, hogy e tekintetben a jövőben sem lesz változás. [Tervezet 234. § (1): "A bíróság tárgyalást tart, ha a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására bizonyítást vesznek fel."]

A hatályos Be. 61. § (1) bekezdése megjelöli a bizonyítás eszközeit, de nem taxatív jelleggel, mert a "különösen" szó szerepel a felsorolás előtt. A tervezet vélemé-nyem szerint erős visszalépést jelent, mert a "bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a

²³ Be. Kom. (1967) 63. p.

²⁴ Lásd részletesebben Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben. KJK, 1974. 233–248. p.

²⁵ Lásd Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban. Jogi Továbbképző Intézet, 1996. 33–34. p.

szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt valomása" [76. § (1) bek.] és így kimerítő felsorolást ad. Ez a szabad bizonyítás elvének határozott korlátja.²⁶ Arra már korábban utaltam, hogy a hatályos Be. bizonyítási eszköznek tekinti ezen kívül még a szemlét, a helyszínelést, a bizonyítási kísérletet, és a felismerésre bemutatást is. (A tervezet ezek egy részét bizonyítási eljárásnak nevezi.)

Számomra nem meggyőző, hogy a jelenlegi ismereteink alapján minden bizonyítási eszközként felhasználható valamely eljárás, tárgy stb. az előbbieken felsorolt "eszközök" valamelyike alá vonható. Pl. szerintem aggálymentesen az ún. poligráfós vizsgálat nem tekinthető a terhelt vallomásának, bár a Be. tervezet a gyanúsított kihallgatásánál erre vonatkozóan ad rövid szabályozást: "A gyanúsított beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható." [180. § (2) bek.]. (A poligráfról a későbbiekben még lesz szó.)

De ugyanez elmondható egy nálunk még "gyerekcipőben" járó eljárásról, a profilalkotásról. Ennek lényege, hogy a bűncselekmény tárgyi ismerveiből bizonyos sajátosságok alapján lehet következtetni az elkövető személyiség-szerkezetére, és így a lehetséges elkövetői kör jelentős mértékben szűkíthető. Nem egy súlyos bűncselekmény kapcsán vizsgálta már a bíróság, hogy a nyomozó hatóság milyen információk alapján szűkítette le a vizsgálandó lehetséges elkövetők körét, amelyek közül került ki végül is a megvádolt személy. Ennek egyik lehetséges "eszköze" a profilalkotás, amely hasonlóan a poligráfhoz szintén értékelhető bizonyítási eljárásnak tűnik.²⁷

Itt kell megemlíteni, hogy a tervezet továbbra is fentartja a 61. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezést, amely szerint az eljárás során fel lehet használni a bizonyítás olyan eszközeit is, amelyeket az arra illetékes hatóságok – a törvényben meghatározott feladataik teljesítése során – a büntető eljárás megindítása előtt szereztek be. (Erről még a terhelt vallomása kapcsán is lesz még szó.)

A Be. korábbi tervezetei a bírósági tárgyalási szakban erőteljesen érvényesíteni kívánták a klasszikus kontradiktórius eljárási szabályokat, amely szerint a bíró azokat a bizonyítékokat vizsgálhatta volna, amelyeket a felek elévíttek. Ez véleményem szerint a szabad bizonyítási rendszernek egy bizonyos fokú korlátozását jelenti. Bár az utóbbi időszakban a kontradiktórius eljárások felé mozdultak el más országok jogalkotói az eljárási reformok során, mégis helyeselhető, hogy az utolsó Be. tervezet a korábbiakhoz képest aktívabb részvételi lehetőséget biztosít a bírónak az igazság feltárása érdekében.²⁸

A szabad bizonyítási rendszer legjelentősebb korlátja a hatályos eljárási jogunkban a Be. 60. § (3) bekezdése. "Az e törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe." Bevezetőmben már említettem két eseti döntést, amelyek ugyanezen szabályra hivatkozással egymástól ellentétes következtetésre jutottak. Kelemen Ágnes megjegyzi, hogy ilyen "széleskörű kizárás még a legtávolabb menő USA jogrendszerben sincs, az angliai jogrendszer pedig ennél sokkal szűkebb és árnyaltabb."²⁹

Ide tartozó esetei döntések a Bírósági Határozatokból a következők:

²⁶ Lásd pl. Nagy Lajos i.m. 214. p.

²⁷ A témáról lásd részletesebben Kiss A.: A profilalkotásról. *Ügyészek Lapja* 1996/2.; *Bendzsák-Benke: Profilalkotás, mint nyomozási rendszer. Rendészeti Szemle, 1994/5. és Kodba: Néhány észrevétel a "Profilalkotás, mint nyomozási rendszer" című íráshoz. Rendészeti Szemle 1994/6.*

²⁸ A kontradiktórius eljárásról lásd részletesebben Hermann i.m. *Magyar Jog* 1997/6 321–330. p.

²⁹ Kelemen Ágnes: A bizonyítás egyes kérdései a büntető eljárásban Angliában. *Magyar Jog* 1991/8.

"A kábítószer-élvezőnek a rendőrségi akció során történt előállítás után – még a kábítószer hatása alatti állapotában – a nyomozás során tett vallomása nem értékelhető bizonyítékként." (BH.1996/353.)

"A magyar nyelvet beszélő, de írni, olvasni nem tudó, idegen anyanyelvű terhelt előtt a magyar nyelven történt kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv felolvasásánál két hatósági tanújelenléte – az elháríthatatlan akadály esetét kivéve – kötelező; ennek az elmulasztása esetén a vallomás bizonyítékként nem vehető figyelembe." (BH.1996/353.)

"Ha a nyomozó hatóság a gyanúsított kihallgatásáról készült jegyzőkönyv felvételével kapcsolatban az eljárás alá vont személy védekezési jogával összefüggésbe nem hozható és az ügyvitel körébe tartozó alaki szabálytalanságokat valósít meg, ez nem teszi kizárta az abban foglalt vallomás tartalmának bizonyítékként értékelhetőségét, és nem értékelhető olyan eljárási szabálysértésként, amely a határozat meghozatalát lényegesen befolyásolta. A büntetőeljárás során lefolytatott bizonyítás eredménye és ennek körében a gyanúsítottnak a nyomozás során tett vallomása bizonyítékként csak akkor nem vehető figyelembe, ha az az eljárási törvény rendelkezéseivel ellentétes volt, így pl. a vallomásra kényszerítés erőszakkal, fenyegetéssel vagy ehhez hasonló más módon történt." (BH. 1996/246.)

A Complex Jogtár az előbbi eseteken kívül tartalmazza a Fővárosi Bíróság által közzé tett eseti döntését is. "Nem vehető figyelembe bizonyítékként az az okirat, amely a büntető eljárás szabályaival ellentétes bizonyítási eljárás eredménye" (1995/10).

Úgy tűnik az eseti döntésekből – feltéve, ha tudatos a Legfelsőbb Bíróság közzétételi gyakorlata (ellentétes következtetések levonására lehetőséget adó döntések is megjelentek) –, hogy a magyar bírói gyakorlat a szigorú kizárási szabályok felé látszik elmozdulni.

Ez megítélésem szerint ellentétes a szabad bizonyítás elvével. Az alapelvek egyik funkciója, hogy az egyes speciális szabályok értelmezéséhez vitatott esetekben segítséget nyújtsanak. A törvény egyes bizonyítékoknál határozottan előírja, hogy ki kell zárni a bizonyítékok köréből, ha azt a speciális eljárási szabályok megsértésével szerezte be a hatóság. Ilyen kizárási szabály a Be. 87. § (2) bekezdése, amely szerint a terhelt vallomása nem vehető figyelembe, ha a vallomástétel megtagadási jogára előzetesen nem figyelmeztették. A másik ilyen szabály a tanúvallomáshoz kapcsolódik, a mentességi jog megsértésénél [67. § (3) bek.]. *Ha a jogalkotó szándékában a 60. § (3) bekezdésének törvénybe iktatásakor az lett volna, hogy minden eljárási szabálysértés a bizonyítási eljárásban a bizonyíték kizárását vonja maga után, akkor ezzel egyidejűleg hatályon kívül helyezte volna a Be. 67. § (3) és 87. § (2) bekezdését.* Miután ez nem történt meg, sőt a miniszteri indokolás kifejezetten arra utal, hogy ez a szabály a 60. § (2) bekezdésében foglaltak szankciója, el kell fogadnunk, hogy a többi eljárási szabálysértés nem vonja feltétlenül maga után a bizonyíték kizárását. A szabad bizonyítás elvéből adódóan is az a következtetés vonható le, hogy ez az értelmezés felel meg inkább a jogalkotói szándéknak.

Megítélésem szerint a bizonyítás törvényessége szempontjából a kizárási szabályoknak két kategóriája van: az egyik az *abszolút kizárási előírások*, amely a hatályos törvényben három helyen szerepelnek. A már hivatkozott 67. § (3) és 87. § (2) bek, és ezzel kiegészül 1990. január 1-től kezdődően a 60. § (2) bekezdésében "elkövetett" eljárási szabálysértés szankciójaként a kötelező kizárás. Tehát erőszakkal, fenyegetéssel vagy más hasonló módon kikényszerített vallomás bizonyítékként akkor sem értékelhető, ha összevetve az eljárás más adataival és a többi bizonyítékkal egyébként az lenne megállapítható, hogy a valóban megtörtént eseményeket tartalmazza.

A többi eljárási szabálysértés álláspontom szerint olyan *relatív eljárási szabálysértés*, amely nem vonhatja maga után kötelező jelleggel a bizonyíték kizárását. Pl. a hatósági tanu nem alkalmazása miatt önmagában ezért az így beszerzett bizonyítékot nem lehetne kizárni az értékelésből.

A fenti érvelés helyességét egy gyakorlati példával is alátámasztom. Az egyik Jász–Nagykun–Szolnok megyei helyi bíróság kizárta a bizonyítékok köréből a terhelt nyomozás során tett vallomásait arra hivatkozással, hogy védő nem vett részt a kihallgatásain, bár a Be. 47. § a) pontja alapján (öt évnél súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt folyt ellen eljárás) kötelező lett volna a védő részvétele, és a nyomozó hatóság csak a nyomozás végén rendelt ki védőt a részére. A terhelt a bírósági tárgyaláson nem tett vallomást, viszont a nyomozás során érdemi védekezést terjesztett elő. Miután az eljárási törvény nem tesz olyan megkülönböztetést, hogy mégsem kell kizárni a bizonyítékok köréből azt a bizonyítási eszközt, amely a terhelt javára szolgáltat információt, így nyilván ki kell zárni a bizonyítékok köréből – az általam bírált logika alapján – a relatív eljárási szabálysértés esetén az ilyen bizonyítékot is. Kétségtelen, hogy a nyomozó hatóság törvényt sértett, amikor a meghatározott időn [Be. 132. § (2) bek.] túl nem rendelt ki védőt, amely hátrányos helyzetbe hozta a terheltet. A jogalkotónak aligha lehetett olyan szándéka, hogy emiatt további hátránnyal sújtsa a gyanúsítottat, azzal, hogy érdemi védekezését tartalmazó vallomását értékelés nélkül kirekeszti a bizonyítékok közül. Ily módon a védő értesítése hiányában tett beismerő vallomás véleményem szerint értékelhető, mert ez a relatív eljárási szabálysértés önmagában nem menti fel a bíróságot az értékelési kötelezettség alól. Természetesen, ha az eljárás egyéb adatai nem támasztják alá a beismerés hitelt érdemlő voltát, akkor értékelést követően ki lehet zárni a figyelembe vett bizonyítékok köréből. Ellenben, ha a terhelt erőszak hatására tette a vallomást, akkor anélkül ki kell zárni a bizonyítékok köréből, hogy a bíróság azt vizsgálná, hogy egyébként a vallomás tartalma hiteles-e.

Ezzel kapcsolatban nem érdektelen kontrasztként lehet hivatkozni a Vargha Ferencz által 1909-ben készített Bünvádi Perrendtartás 305. §-hoz kapcsolódó egyik állásfoglalásra: "A bíróságon kívüli beismerés értékét a beismerés létrehozására irányult kényszer, a csendőrség által való bántalmazás, csak abban az esetben az esetben ronthatja le, ha a beismerés tárgyi adatokkal nem támogatattik s a beismerés csupán az alkalmazott kényszer folyamányának ismerhető fel."³⁰

E témához kapcsolódóan feltétlenül vizsgálni kell a közismerten kötött bizonyítási rendszernek tekintett angol bizonyítási rendszert. E téma részletes ismertetését adja Kelemen Ágnes "A bizonyítás egyes kérdései a büntető eljárásban Angliában" című tanulmánya.³¹ Alapkövetelmény, hogy a beismerésnek kényszertől mentesen kell létrejönnie, mert egyébként nem lehet a bizonyítékot a bíróság elé terjeszteni. Ugyanakkor a "beismerő vallomás felhasználhatóságára, a védő jelenlétének jogára való kioktatás, és ismételt figyelmeztetés alapvető követelmény. Ennek elmulasztása, illetve az eljárási szabályok rendelkezésének be nem tartása azonban nem zárja ki automatikusan a bizonyíték előterjeszthetőségét. A bíró diszkrecionális joga, hogy kizárja vagy sem a bizonyítás köréből az ilyen módon megszerzett bizonyítékot. Az eljárási szabályok be nem tartása és még számos egyéb körülmény a bizonyítékok megbízhatóságát (reliability) kérdőjelezheti meg, és az lehet az alapja a kizárásnak."³² Ha a kötött bizonyítás rendsze-

³⁰ Bünvádi Perrendtartás. Bp. Grill, 1909. (jegyzetekkel és utalásokkal összeállította Vargha Ferencz.) 212. p.

³¹ Magyar Jog. 1991/8. 485–493. p.

³² Uo. 492. p.

rú angol eljárásjogban a bírő diszkrecionális joga marad, hogy egyes eljárási szabályok megsértése esetén mérlegelje a bizonyíték kizárhatóságát, akkor véleményem szerint a szabad bizonyítási rendszer alapjaira felépített vegyes bizonyítási rendszerű magyar eljárási jognak is ezt biztosítania kell a bírő számára. Az olyan eseti döntések, amelyek arra hivatkozással, hogy a kihallgatást követően felvett jegyzőkönyv ismertetésekor [Be. 135. § (1) bek.] nem alkalmaztak hatósági tanúkat és ezért a vallomás érdemi vizsgálatára nem is kerülhet sor, már egy igen szigorú kötött bizonyítási rendszert honosítana meg. Miután a magyar büntető eljárási jogi szabályozás az alapelvek szintjén rögzíti a szabad bizonyítás elvét [Be. 5. § (3) bek.] e bírósági határozatok a Be. 60. § (3) bekezdésére hivatkozással megrekednek a nyelvtani értelmezés szintjén, holott a rendszertani értelmezéssel inkább lehet megfelelő megoldásokhoz jutni.

Összegezve véleményemet: a magyar büntetőeljárási jog a vegyes bizonyítási rendszert fogadta el. Ebből következően az eljárásban szabadon felhasználható minden olyan bizonyítási eszköz és bizonyíték, amely a tényállás megállapítására alkalmas lehet. Ezeket a bizonyítékokat az eljáró hatóságok – miután az egyes eszközöknek nincs előre meghatározott bizonyító ereje – egyenként és összességükben szabadon értékelik és meggyőződésük szerint bírálják el.

A törvény három esetben viszont korlátozza a bizonyítékok szabad értékelését. E rendelkezések megsértése esetén *érdemi vizsgálat, más bizonyítékokkal, adatokkal való összevetés nélkül eleve ki kell zárni* a bizonyítékok köréből az adott bizonyítási eszközt. E rendelkezések a következők:

1. Be. 60. § (2) Erőszakkal, fenyegetéssel vagy más hasonló módon senkit sem szabad vallomásra kényszeríteni. Az ily módon beszerzett bizonyítékot a Be. § (3) bekezdésére hivatkozással kell kizárni.

2. Be. 67. § (3) A 65–66. § rendelkezései ellenére kihallgatott tanú vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.

3. Be. 87. § (2) A terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, továbbá amit mond, az bizonyítékként felhasználható. ... A figyelmeztetés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.

Ezekben az esetekben a bizonyíték tartalma nem vizsgálható, mérlegelés nélkül ki kell zárni; de minden más eljárási szabálysértés esetén a bizonyíték érdemi értékelését és mérlegelését el kell végezni és csak ezt követően lehet állást foglalni, hogy ki zárja-e a hatóság eljáró tagja (nyomozó, ügyész bíró) a tényállás megállapításánál a bizonyítékok köréből az adott vallomást.

Az ellenkező álláspontot képviselő – tehát a Be. 60. § (3) bek. széleskörű, szigorú értelmezését valló – jogalkalmazók joggal vehetnék föl, hogy akkor mi értelme van különböző bizonyítási eljárásra vonatkozó szabályoknak (védő részvétele a gyanúsított kihallgatásánál, tanú kihallgatásánál, hatósági tanúk jelenlétének előírása stb), ha ezek megsértése egyébként nem vonja maga után a bizonyíték kizárásának kötelező szankcióját. Ezek az előírások további plusz garanciákat biztosítanak arra nézve, hogy az eljárás során beszerzett adatok valóban megegyeznek a rögzítettekkel. Pl a védő jelenlétében tett beismerő vallomás bizonyító ereje kevésbé vitatható pl arra hivatkozással, hogy kényszert alkalmaztak, vagy nem azt foglalták jegyzőkönyvbe, ami elhangzott.

A bizonyítás törvényességének általános problémái között kell szólni a "mérgezett fa gyümölcseről"; vagyis a törvénysértő módon beszerzett bizonyítási eszköz ugyan nem használható fel bizonyítékként, de az ennek alapján lefolytatott további –

törvényes – eljárással beszerzett bizonyítékok értékelhetőek-e. Egy rövid példával megvilágítva a problémát: A "rablógyilkosság" elkövetője részletesen elmeséli feleségének, hogy az idős sértettet a lakásán a pisztolyával lelőtte, az egyedül azonosíthatóságú ékszereit és pénzt elhozta, amelyeket egy páncélkazettába tett és az erdő közepén levő nagy fa alatt elásott. Az elkövetőt a bűncselekmény időpontjában látták távozni a sértett lakásából, őt gyanúsítottként kihallgatták, de nem tett vallomást. Ezután a feleségét hallgatják ki, de a mentességi jogára nem figyelmeztetik. A tanú közli, hogy férje elmesélte neki, hogy a sértettet lelőtte, az értéktárgyait elhozta és azokat a pisztollyal együtt az erdő közepén levő nagy fa alatt elásotta. Ezután a nyomozó hatóság hatósági tanúk jelenlétében helyszíni szemlét tartva szabályszerűen lefoglalja a pisztolyt, a sértett ékszereit, amelyeken véres ujjnyomokat rögzítenek. A daktiloszkópus szakértő megállapítja, hogy a pisztolyon csak a gyanúsított, míg az ékszereken csak a gyanúsított és a sértett ujjnyomai találhatók. A fegyverszakértő megállapítja, hogy a sértett testében talált lövedéket a helyszíni szemle során lefoglalt pisztolyból lötték ki. Kérdés: figyelembe vehetőek-e bizonyítékként a szakértői vélemények megállapításai?

Nyilvánvaló, hogy a tanúként meghallgatott feleség vallomásának bizonyítékként való értékelése kizárt. Tehát pl az elkövetés körülményeire vonatkozóan tett nyilatkozatát az ítéleti tényállás megállapításánál nem lehet felhasználni. Ugyanakkor e vallomás alapján sikerült megtalálni az elkövetés eszközeit, az elvitt értéktárgyakat és a szakértők bevonásával kategórikusan megállapítható, hogy azokat a gyanúsított használta, illetőleg vitte el. Egy képzavarral élve: Ha a mérgezett fa gyümölcse nem ehető, akkor a bűncselekmény elkövetőjét fel kell menteni. (Szándékosan használtam az elkövető és nem a vádlott megjelölést!) A képzavart folytatva, ha elfogadjuk azt, hogy a mérgezett fán is teremhetnek ehető gyümölcsök, akkor viszont a vádlott elítélésének nincs eljárásjogi akadálya, tehát igazságos döntés hozható. E példa, úgy gondolom, híven szemlélteti a dilemmát: igazságszolgáltatás vagy jogszolgáltatás?; esetleg a kettő összeegyeztethető?; az igazságszolgáltatásnak hol legyenek meg jogi korlátai?

Bár a dilemma megoldásáról a befejezésben meg lesz szó, de a konkrétan felvetett kérdésre válaszolnom kell. A "mérgezett fa gyümölcse" tétel az angolszász eljárásjogból származik. A kizárt beismerés alapján megszerzett bizonyítékok felhasználhatóságával kapcsolatban Kelemen Ágnes a következőket írja: "A Police and Criminal Evidence Act 1984. 76. §-ának ... (4) bekezdése szerint: az a tény, hogy a beismerést ezen paragrafus rendelkezései következtében ki kell zárni a bizonyítékok köréből, nem hat ki az alábbi bizonyítékok bizonyítás anyagává tételére: bármely tény, amit a beismerés következtében tártak fel; ahol a beismerés jelentős azért, mert mutatja, hogy a vádlott beszél, ír vagy meghatározott módon fejezi ki magát, amennyire a beismerés szempontjából szükséges, hogy megmutatkozzék, hogy így járt el. Az (5) bekezdés értelmében: Az így feltárt bizonyíték csak akkor terjeszthető elő, ha tisztázott, hogy ez a bizonyíték milyen módon és általa vagy a részéről került feltárára."³³ Tehát még a kötött bizonyítási rendszerű angol jog is lehetővé teszi – igaz bizonyos feltételek mellett – a további bizonyítékok értékelését. Megítélésem szerint a magyar eljárási jogban is ez a követendő álláspont, tehát az előbbieken ismertetett "jogesetben" a szakértői vélemények bizonyítékként értékelhetők, annak ellenére, hogy a szakvélemény elkészítéséhez szükséges tárgyak hollétéről olyan vallomásból szerzett tudomást a hatóság, amelyet egyébként nem használhat fel. Elismerem, hogy "ez az álláspont ellentmondást foglal magában, a törvénysértéssel beszerzett vallomást ugyanis – amely esetleg egyebet nem

³³ Uo. 490. p.

is tartalmazott –, nagyon is felhasználták, hiszen annak alapján találták meg és foglalták le a tárgyi bizonyítási eszközt." – írja Vida Mihály.³⁴ Megítélésem szerint azonban az ellentmondás általam javasolt megoldása a hatályos joganyaggal és a büntető eljárási joggal szemben támasztott társadalmi elvárásokkal nem ellentétes.

A Be. 60. § (2) bekezdése alapján nemcsak az erőszakkal, hanem a fenyegetéssel vagy más hasonló módon beszerzett vallomást is ki kell zárni a bizonyítékok köréből. Ezzel a magyar eljárásjog túl megy a nemzetközi elvárásokon, ugyanis "a-törvényellenesen kikényszerített (önterhelő) vallomás (kivételesen) akkor értékelhető, ha az ENSZ-egyezmény értelmében vett kínzásról nincs szó, és a meg nem engedett kihallgatási módszer a vallomás bizonyító erejét nyilvánvalóan nem csorbitotta."³⁵ Véleményem szerint a jövőben is fent kell tartani a magyar jogi megoldást; az egyéb módon történt "elkövetés" értelmezéséről a terhelti vallomás kapcsán még lesz szó.

A bizonyítékok kizárásának problémakörét megítélésem szerint a Be. tervezet sem oldja meg: "78. § (4) Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak *lényeges* korlátozásával szerzett meg." Mi a "lényeges"? Úgy érzem, hogy ez egy olyan "gumi fogalom" lesz a jogalkalmazók számára, ahol igen nehéz lesz egységes gyakorlatot kialakítani. A "miniszteri indoklás" a következő iránymutatást tartalmazza: "Maga a rendelkezés a bizonyításban elkövetett törvénysértés eljárási szankcióját határozza meg; ez értelmetlenné tesz minden olyan törekvést, amely a bizonyíték megszerzését akár még a törvényességet is felülmúló jelentőségű érdekként kezeli. Kizárja azonban annak a lehetőségét, hogy az eljárási jogokat nem érintő jelentéktelen, technikai természetű eljárási hibák fontos bizonyítékok kizárását eredményezzék az eljárásban." A védő értesítésének elmaradása valószínűleg nem ilyen technikai hiba. Ha a terhelt ekkor terjeszt elő érdemi védekezést, akkor azt nem lehet majd figyelembe venni? Ha az értesítést egy órával a kihallgatás előtt veszi kézhez a védő, és ekkor már más irányú elfoglaltságát nem tudja "lemondani", akkor időben eleget tett-e értesítési kötelezettségének a nyomozó hatóság avagy nem? Ha a terhelt nem írja alá a jegyzőkönyvet, mert így akarja kifejezésre juttatni, hogy vele szemben nem megfelelő bánásmódot alkalmaztak, az aláírás elmaradása csupán technikai hiányosság lesz-e? Mielőtt a feltett kérdésekre válaszolnék, szükségesnek érzem az egyes bizonyítási eszközökhöz kapcsolódóan is elvégezni a vizsgálatot.

III. A bizonyítás törvényessége egyes bizonyítási eszközökhöz kapcsolódóan

1. A terhelt vallomása

A vallomástétel megtagadásával kapcsolatban a korábban tett fejtegetéseimet e körben a következőkkel tartom szükségesnek kiegészíteni:

A 87. § (2) bek. alapján a figyelmeztetést és a terhelt vallomását jegyzőkönyvbe kell foglalni. A figyelmeztetés elmaradása esetén a vallomás bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. A 133. § (3) bek. szerint a figyelmeztetést és a gyanúsított választ külön alá kell írni. Ugyanakkor az aláírás elmaradásának nincs olyan szankciója, mint

³⁴ Cséka-Vida: A büntető eljárási jog vázlata I. Szeged, JATEPress, 1996. 196. p.

³⁵ Kurt Scheller: A kikényszerített önterhelő vallomás a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1992/8. 493. p.

amit a 87. § (2) bek. tartalmaz. Ez is arra utal, hogy a jogalkotó tudatosan döntött úgy, amikor külön megjelölte az általam abszolút kizárási oknak nevezett eljárási szabálysértéseket. Tehát önmagában az aláírás elmaradása nem eredményezheti a vallomás kizárását.

A védő részvétele a nyomozati szakban többször is vitára adott okot a nyomozó hatóság, az ügyészség és a védelem között. A Be. 132. § (2) bek. szerint a gyanúsítás közzlése után figyelmeztetni kell a gyanúsítottat arra, hogy védőt választhat, illetve védő kirendelését kérheti. Kötelező védelem esetén közölni kell vele azt, is, hogy amennyiben három napon belül nem hatalmaz meg védőt, a hatóság rendeli ki. Ebből következőleg a védői jelenlét első kihallgatásra való biztosítása nem törvényi kötelezettsége a nyomozó hatóságoknak. A védő kirendelését (illetőleg a meghatalmazás becsatolását) követően viszont értesíteni kell a védőt a terhelt kihallgatásának időpontjáról és helyéről. Állandósult vita forrás, hogy az ügyvédek későn kapják meg az értesítéseket; találkoztam már olyan védői indítvánnyal, hogy csak az a kihallgatás lehet elfogadható, amelynek időpontját előre egyeztetették a védővel. Miután a nyomozó hatóságnak ilyen kötelezettsége nincs, az ilyen védői kérelmeket, panaszokat az ügyészség tudomásom szerint elutasítja.

Nem vitatom azt, hogy esetenként előfordulhat, hogy a nyomozó hatóság szándékosan úgy időzíti a kihallgatás időpontját és az értesítés kézbesítését, hogy azon a védő már ne tudjon megjelenni. A Be. hatályos rendelkezései még ilyen esetekben sem teszik lehetővé a bizonyíték kizárását. A védő megismerheti már a nyomozás során is azokról az eljárási cselekményekről keletkezett iratokat, amelyeknél jelen lehetett [Be. 44. § (4), 52. § (3) és 134. §]. Különösen a tanúkihallgatásoknál merülnek fel problémák a nyomozati szakban, elsősorban a szervezett jellegű, illetve a szervezett bűncselekményeknél, ahol a tanúk kifejezetten közlik, hogy a terhelt védőjének jelenlétében nem hajlandóak vallomást tenni. (A tanúvédelem jelenlegi színvonalát ismerve, nem is lehet csodálkozni.)

Megítélésem szerint önmagában a védő értesítésének elmaradása nem teszi eleve kizárttá a bizonyíték figyelembe vételét azokban az esetekben, ahol egyébként a védői részvételt (gyanúsított és tanú kihallgatása, szakértő meghallgatása, szemle, helyszínelés, bizonyítási kísérlet, felismerésre bemutatás). Ha a jogalkotó ilyen következményt kívánt volna a védő távollmaradásához fűzni, akkor ezt külön kiemelte volna. Megjegyzem, akkor ezekben az esetekben, kötelező védelem esetén idézési kötelezettséget kellett volna előírni, hogy a védői oldalon is ne csupán jogosultság, hanem kötelezettség álljon fent.

A nyomozati szakban mindössze egyetlen esetben van kötelező védői jelenlét: A Be. 302/A. § (1) bek. alapján fiatalkorú gyanúsított esetében a vádirat benyújtása előtt a kényszerintézkedéssel kapcsolatos eljárásban a meghallgatás a védő távollétében nem tartható meg. Ez egy szerfelett aggályos rendelkezés, mert ha az őrizetbevétel 71. órájában döntene a bíróság az előzetes letartóztatásról, és a védő nem jelenik meg pl közlekedési problémák miatt, akkor a fiatalkorút szabadlábra kellene helyezni. Ez különösen problematikus azokon a helyeken, ahol a hétvégén védő nem elérhető, és így az ügyeletes bíró előtti eljárásban a nyomozó hatóság nem tudja a részvételt biztosítani.

Komoly problémát jelent – és ez részben átvezet a tanúvallomás probléma köréhez –, hogy a terheltté nyilvánított személy utóbb nem köteles tanú vallomást tenni, figyelemmel a Be. 66. § (1) b) pontjára. Ez elsősorban ott okoz problémát, ahol a terhelttárrsal szemben megszüntetik a nyomozást (vagy fiatalkorú esetében a vádemelést elhalasztják) és a társa ellen a bírósági eljárásban a mentességi jogával él. Várható az is, hogy egyre gyakrabban lesz probléma az olyan ügyekben, ahol a terhelttárs ismeretlen

helyen tartózkodik, emiatt vele szemben az eljárást felfüggesztik, míg a gyanúsított ellen vádat emelnek és elítélik. A terhelttárs elfogását követően immáron csak ő ellene folyik az eljárás és ebben az ügyben kívánja a bíróság a korábban elítélt személyt az ügyre vonatkozóan kihallgatni.

A jelenlegi jogszabályok alapján kialakult gyakorlat szerint, ha a korábban terheltként szerepelt személy akár ugyanabban az ügyben, csak más szakaszban, illetőleg már másik ügyben, de ugyanarra a bűncselekményre vonatkozóan kerülne kihallgatásra, megtagadhatja a vallomás tételt. Ebben az esetben viszont korábban tett nyilatkozata sem ismertethető és így igen lényeges, esetleg perdöntő bizonyíték veszhet el. "Nincs akadálya azonban az ilyen esetekben sem a jogerős ítélet ismertetésének, és az abban foglaltak bizonyítékként való figyelembe vételének" – hivatkozik a Be. Kommentár a BJD 6754. számú döntésre.³⁶

Úgy hiszem, sokkal helyesebb lenne, ha a jogalkotó eleve immunitást biztosítana ezekre az esetekre a terheltnek, mi szerint a vallomásuk velük szemben sem az adott ügyben, sem más ügyben nem használható fel. Ez különösen élesen vetődik fel azokban az ügyekben, ahol a nyomozó hatóság az ügyész jóváhagyásával bűnüldözési vagy nemzetbiztonsági érdekre hivatkozással a nyomozást megtagadja, vagy megszünteti a terhelttel szemben.

A szakszargon szerint igen helytelenül "vádalkus" ügyeknek³⁷ nevezett eljárásban a nyomozás megszüntetése után a terhelt a magyar büntetőeljárásban nem kap védelmet, (immunitást) abban az esetben ha tanúvallomást tesz és ennek során kénytelen magára nézve is terhelő adatokat közölni.

A Be. tervezet sem oldja meg a problémát, annak ellenére, hogy a szakirodalomban ez a kérdéskör kidolgozottan tűnik.³⁸ Bócz Endre hivatkozott tanulmányát így összegzi: "... a Be. 139. § (3) bekezdése alapján a konkrét ügyben történő együttműködés fejében minden nyomozó hatóság alkuba bocsátkozhat; ... Mindamellett a napirenden levő büntető eljárásjogi kodifikáció keretében ajánlatosnak tartom az itt tárgyalt intézmények alkalmazásához kapcsolódó tapasztalatok gyűjtését, elemzését és hasznosítását egy az amerikai jogban használatos *immunitáshoz* hasonló jogintézmény kifejlesztése – gyakorlatilag a Be. 66. § (1) bekezdés b) pont alkalmazási körének ésszerű szűkítése – körében."³⁹

Én a magam részéről nemcsak a vádüzlet (vádalku, felderítési alku), körében tartom elképzelhetőnek, hanem azokban az esetekben is, ahol korábban a terhelttel szemben az eljárást befejezték, és ekkor is köteles vallomást tenni, de e vallomás egy másik vele szemben indult bűnügyben – mivel tanúként tette nyilatkozatát és így igazmondási kötelezettség terhelte – nem lenne felhasználható.

³⁶ Be. Magy. (1982) 213. p.

³⁷ Az angolszász jogrendszerben ismert vádalku mint tudjuk, egészen mást jelent, hiszen a terhelt elítélésére sor kerül, de beismerése miatt jóval enyhébb elbírálásban részesülhet, mint ha a rendes esküdtszéki eljárást lefolytatták volna. Magam részéről a "vádüzlet" elnevezést használom, illetőleg javasolom Dr. Kopácsi László kollegám által egy értekezletünkön felvetett "felderítési alku" fogalmát meghonosítani. Ezt különösképpen indokolja a Be. tervezet XXV. fejezete ("Lemondás a tárgyalásról"), mert ennek elfogadásával a "vádalku" intézménye a magyar büntetőeljárásban is megjelenne. Bócz Endre szerint azonban "céltalan szélmalomharc lenne az elnevezés ellen küzdeni, legyen az mégoly ostoba és félrevezető. Törődjünk bele, hogy van." (Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle, 1995/10. 3. p.) Most jelenleg a magyar jogászok ugyanazt a fogalmat használják két teljesen eltérő jogintézményre, ami aligha válik szakma becsületére.

³⁸ Lásd részletesebben Bócz Endre: Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle 1995/10.

³⁹ Uo. 11.p.

Az osztrák jogalkalmazás hasonló gondját elemzi Kurt Scheller "A kikényszerített önterhelő vallomás a büntetőeljárásban" című tanulmányában. A cikk szerint van olyan eset, amikor az egyébként tanúként kihallgatott személy vallomása esetlegesen önmagát terhelő, de "elengedhetetlen" a bizonyítás szempontjából. A "nemo tenetur se ipsum accusare" elve egy rendkívül helyes alapelv, de a szerző szerint már kiterjesztőleg értelmezik, ha nem a "saját büntetőeljáráson kívüli helyzetekre is kiterjed."⁴⁰ Az osztrák Legfelsőbb Bíróság "érvelése a 'nemo tenetur' alapelv tételesjogi rögzítésére hivatkozik: az említett egyezmények kizárólag a vádlottra vonatkoznak, az ellene indított büntetőeljárásban."⁴¹ Véleményem szerint a magyar eljárásjogban is egy hasonló értelmezést kellett volna végig vinni azzal, hogy a tanúként megtett vallomás a későbbiekben a vallomást tevővel szemben nem használható fel.

A Be. tervezet nem tartalmaz ilyen rendelkezéseket. Sőt, miután a "vádalku" körét teljesen indokolatlan módon leszűkíti arra az eljárásra, amelyben terheltként szerepel az együttműködő személy [192. § (1) bek. ... ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy bizonyításához hozzájárulva oly mértékben együtt működik stb]. Megítélésem szerint így gyakorlatilag vádüzletre nem lesz lehetőségünk.⁴² Nem lesz lehetőség, mert az immunitást nem biztosítja a Be. tervezet a terhelt részére, így a bíróság előtt kényszerűen a mentességi jogával fog élni, ami miatt az ügyész egyébként hatályon kívül helyezi a megszüntető határozatot. Ugyan sok esélyt nem látok, de mégis célszerű lenne a tervezet elfogadása előtt még egyszer átgondolni a problémát és egy megfelelő szabályozást biztosítani.⁴³

A terhelti vallomással kapcsolatban a bírói gyakorlatból még indokoltnak tartok rámutatni, hogy a terheltnek az orvos szakértő által a cselekmény elkövetésére vonatkozó kikérdezés (exploratio) során tett nyilatkozata a büntetőeljárásban bizonyítékként nem értékelhető (BH 1995/449).

A BH 1995/141. szám alatt közzétett jogeset viszont elgondolkodtató, mert a "rendelkező rész" szerint az államigazgatási eljárás általános szabályai szerint történt kihallgatásról felvett jegyzőkönyvben foglalt nyilatkozat tartalma a büntetőeljárásban bizonyítékként felhasználható. A jövedékkel visszaélés vétsége miatt elrendelt nyomozást megelőzte a vámhivatal eljárása és a vádlottat ennek során kihallgatták. Az eljárásra az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló törvény rendelkezései alkalmazandók, és a vámhivatal a pálinka lefoglalásával egyidejűleg az államigazgatási szabályok szerint a vádlottat, mint érdekeltet meghallgatta, és a meghallgatásról jegyzőkönyvet készített, amit az iratokhoz csatolt. "Kétségtelen, hogy a vádlottat a meghallgatása kezdetén nem figyelmeztették a vallomás megtagadásának jogára, de az államigazgatási eljárásban erre nem is volt sem ok, sem szükség, mert a Be. 87. §-ának (2) bekezdése csupán a büntetőeljárás során alkalmazandó. Államigazgatási eljárásban tett vallomás esetén a Be. 87. §-ának (2) bekezdésében írt figyelmeztetés hiányára nem lehet hivatkozni, a készített okirat pedig bizonyítékként felhasználható."

A Be. 61. §-ának (2) bekezdése értelmében a büntetőeljárás során fel lehet használni a bizonyítás olyan eszközeit is, amelyeket az arra illetékes hatóságok – a tör-

⁴⁰ Kurt Scheller i.m. 490. p.

⁴¹ Uo. 49. p.

⁴² Az eddigi személyes tapasztalataim szerint egyébként is az együttműködésre vállalkozó terheltnek nem a saját ügyükben kívánták a bizonyítási eljárás sikerét elősegíteni, hanem más bűntények felderítéséhez adtak volna információt.

⁴³ Pl a korrupciós bűncselekmények felderítésében jelentős szerepet kaphatnának az aktív vesztegetők, ha az immunitást is biztosítaná a törvény a részükre.

vényben meghatározott feladataik teljesítése során – a büntetőeljárás előtt szereztek meg. A magam részéről aggályosnak tartom az eseti döntést, bár a levezetés kétségtelenül logikusnak tűnik. Ezzel ellentétes döntéssel a jogalkalmazói gyakorlatban még nem találkoztam.

A terhelt vallomását bizonyítékként nem lehet értékelni, ha vele szemben erőszak, fenyegetés, vagy más hasonló módszer alkalmazásával kényszerítették vallomástételre. Eltekintve a bizonyítási nehézségektől igen problematikusnak tűnik a "más hasonló módszer megítélése". Például ha a nyomozó közli a terhelttel, hogy az előzetes letartóztatás indoka az "összebeszélés veszélye" [Be. 92. § (1) b) pont], amely beismerés esetén megszűnik, akkor ez törvénytelen presszió, avagy korrekt tájékoztatás? Vajon milyen eszközöket alkalmazhat a nyomozó, anélkül, hogy a kényszervallatás vádja ne fenyegetné? Jómagam is többször hallottam tárgyalóteremben a vallomás visszavonás indokaként, hogy korábban azért ismert be, mert szabadlábra helyezését ígérték. Az ígéret is fenyegetés? A Bírósági Határozatokban a kényszervallatás büntettséghez kapcsolódóan közzétett jogesetek mindegyikében a terhelték vagy erőszakot vagy fenyegetést alkalmaztak, így a bírói gyakorlatban nem található iránymutatás arra, hogy mi tekinthető egyéb módszereknek.⁴⁴ Megfontolandónak tartom az angol rendőrségi "gyakorlat" figyelembe vételét. John Walkley, "A gyanúsított gondolkodásmódjának megváltoztatása" című tanulmányában⁴⁵ ezt négy fázisra bontja (A zárójelben levő példa mondatok eredeti idézetek a cikkből): 1. csökkentik a tagadás nyilvánvaló előnyeit (pl "Na jó, tagadjon. Az elkövetésért akkor is megvadjoljuk, ha elismeri a bűncselekményt, ha nem."); 2. érzékeltetik, hogy a tagadás bizonyos hátrányokkal jár ("További vizsgálatokat végzünk, hogy ellenőrizzük az állításait. Ez elég sok időt igényel és addig ön itt marad."); 3. arról győzik meg az illetőt, hogy a beismerés bizonyos előnyökkel jár ("Ha beismeri a bűnösségét, vannak esélyei és minden gyorsabban megy."); 4. érzékeltetik a gyanúsítottal, hogy a beismeréssel járó hátrányok nem olyan mértékűek, mint ahogy azt gondolja. "Ha megismerjük a vallomását, lehet, hogy nem is fordulunk a bírósághoz." A cikk szerzője is felhívja a figyelmet, hogy a nem megfelelő alkalmazás sérthet bizonyos eljárási szabályokat, de fokozott odafigyeléssel a beismerő vallomás értékelhető marad. Tudjuk hogy az angolszász jogrendszer rendkívül szigorúan örökődik a beismerő vallomás hitelt érdemlősége fölött. Ha ott, az ilyen – pszichológiai ismeretekre alapuló – módszer nem törvénysértő, akkor úgy vélem, hogy ilyen határok között maradó magyar nyomozói gyakorlat sem lehet elítélendő.

2. A tanúvallomás

A tanúvallomáshoz kapcsolódó mentességi jog problémakörét jelentős részben már elemeztem. A magyar joggyakorlatban a mentességi joggal rendelkező tanútól értesülő személy az adott információra vonatkozóan tanúként kihallgatható. Természetesen nem hallgatható ki az, aki hatóság tagjaként hallgatta ki az utóbb mentességi jogával élő személyt. (Ugyanez vonatkozik a szakértőre is.)

A gyakorlatban mégis problémaként vetődik fel – elsősorban a súlyos, erőszakos bűncselekmények esetén –, hogy az elsődlegesen intézkedést foganatosító rendőrt a történetekről olyan személy tájékoztatja, akiről utóbb kiderül, hogy a terhelt hozzátarto-

⁴⁴ A bírói gyakorlatra vonatkozó eseti döntések felkutatásához a Complex Jogtárat használtam fel.

⁴⁵ Belügyi Szemle 1986/2.

zója. A rendőr a jelentésben rögzíti a közölteket. Ezeket a jelentéseket sem lehet bizonyítékként felhasználni, ha utóbb a hozzátartozók mentességi jogokkal élnek.

A hatályos eljárási törvény szerint nem lehet a hatóság tagja, aki az ügyben tanúként (szakértőként) járt el. Ugyanakkor a hatóság tagja utóbb lehet tanú, de nyilván nem nyilatkoztatható olyan körülményre, amit mentességi joggal rendelkező személytől tudott meg (mint hatóság tagja), és ha ez utóbbi a mentességi jogával élni kíván.

A védő még a terhelt érdekében sem lehet tanú, pl ha a jelenlétében fenyegették a vallomás kikényszerítése céljából a gyanúsítottat. (Pl. őrizetbe veszik védencét, ha a bűncselekmény elkövetését nem ismeri be.) A bíróság előtt vita tárgya lehet, hogy valóban fenyegető jelleggel közölték ezt a terhelttel, vagy "csupán" tájékoztatták arról, hogy ha nem ismer be, akkor az összebeszélés veszélye miatt kénytelenek vele szemben kényszerintézkedést alkalmazni. A védőt nem lehet tanúként kihallgatni, és ez alól nyilvánvalóan nem adható felmentés sem.

A tanúkihallgatások és a bizonyítás törvényességének az utóbbi időszakban a egyik legnagyobb problémája a tanúvédelem megoldatlansága. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke a méltányos tárgyaláshoz való jogot írja elő. A 3/d pont szerint "minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy ... kérdéseket intézzen vagy intéztesen a vád tanúhoz és kieszközhessen, éspe dig ugyanolyan feltételek mellett mint a vád tanúi esetében, a mentő tanúk megidézését és kihallgatását".⁴⁶

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának e tárgyban hozott határozatait ismerteti Blutman László "Az igazságos tárgyalás elve az Európai Emberi Jogi Egyezményben" című tanulmányában.⁴⁷ A panasz több ügyben az volt, hogy a tanúk nem vettek részt a bírósági tárgyaláson, hanem a rendőrségen tett vallomásaikat olvasták fel. "A Bíróság a következőképpen értékelte ezt a szituációt. Önmagában nem jelent jogsértést, ha a tanú nem jelenik meg személyesen a tárgyaláson, és a tanú vallomását ott bizonyítékként olvasták fel. Azonban a felolvasott vallomást csak akkor lehet figyelembe vennie a bíróságnak, ha a vádlottnak, illetve képviselőjének az eljárás korábbi szakaszában (pl. nyomozási szak) megfelelő kikérdezési lehetősége volt. Amennyiben ilyen lehetőség nem volt, illetve csak korlátozottan élhettek a kikérdezés jogával, az igazságos tárgyalás elve sérelmet szenved."⁴⁸ A szerző által ismertetett ügyekből az is kitűnik, hogy nem lehet jogsértést megállapítani azon tanúk vonatkozásában sem, akiknek a vallomása nélkül is megalapozott volt a bírósági határozat.

A felvetett probléma szempontjából legjelentősebbnek a Kostovski-ügyben hozott döntés tekinthető. A bankrablás "két tanúja névtelen kívánt maradni, félvén a megtorlástól, és így tett a rendőrségen vallomást. ... A holland elsőfokú és fellebbviteli bíróság is bizonyítékként fogadta el a két tanú vallomását, és nagyrészt erre alapozva hozta meg ítéletét. ... A Bíróság ... álláspontja szerint a nyomozás során névtelen tanúk, informátorok vallomása felhasználható, lehet rá támaszkodni, de a bíróság ezt nem veheti bizonyítékként figyelembe, ugyanis összegyegyztetetlen a rendes bírósági eljárás garanciáival."⁴⁹

⁴⁶ Rövid útmutató az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. Európa Tanács, Információs és Dokumentációs Központ Bp. 1994. 35. p.

⁴⁷ Magyar Jog 1992/8.

⁴⁸ Uo. 457. p.

⁴⁹ Uo. 458. p.

A tanú védelme és a fair eljárás követelménye, a védelem jogainak összegyeztetése az utóbbi években több tanulmány elkészítését inspirálta.⁵⁰ (E dolgozatnak nem lehet tárgya a probléma részletes kifejtése.) Az viszont határozott meggyőződése, hogy a jelenlegi szabályozás – a tanú személyi adatainak zárt kezelése – hatékony védelmet csak azokban az ügyekben biztosít, ahol egyébként se igen lenne szükséges.

A Be. tervezet igyekszik összhangot teremteni a tanú védelme és a védelem jogai között. Külön cím foglalkozik a Bizonyítás című fejezetben belül a tanú védelmével, megállapítva, hogy mikor nyilvánítható különösen védetté a tanú (97. §). A személyes védelmet külön jogszabályi rendelkezésekre bizza, de maga a törvény lehetővé teszi, hogy a nyomozási bíró ügyészi indítványra a különösen védett tanút kihallgassa. A különösen védett tanú a bírósági tárgyaláson nem jelenhet meg [a 280. § (2) bek. alapján a különösen védett tanú a bírósági tárgyalásra nem idézhető], ezért a nyomozási bíró ülésen hallgatja ki, amelyen a terhelt nem, csak a védője vehet részt (213. § és a 87. §). A 296. § (1) bekezdés lehetővé teszi a vallomás tárgyaláson történő ismertetését, így az bizonyítékként értékelhetővé válik.⁵¹ Úgy tűnik, hogy ez a szabályozás a nemzetközi jog által támasztott elvárásoknak is megfelel majd.

3. Informátorok és titkos információ-gyűjtés útján beszerzett bizonyítékok értékelhetősége

Az informátor tanú, sőt különösen védett tanú. Közismert, hogy a szervezett bűnözés felderítése megköveteli az úgymond titkos szolgálati eszközök alkalmazását, melyek közül kiemelkedő jelentőségű az ügynöki tevékenység. (Témám szempontjából nincs annak jelentősége, hogy a nyomozó hatóság hivatásos állományába tartozó személyről, avagy külső beépített ügynökről van szó.) Az ilyen személyek bírósági – még nyomozó bíró előtti – kihallgatására sem kerülhet sor. Kérdéses, hogy az általa szolgáltatott információ bizonyítékként felhasználható-e?

Álláspontom szerint az ügynökkel kapcsolatot tartó nyomozó tanúként kihallgatható. Kétségtelen, hogy ez mint közvetett bizonyíték, általában oly bizonyító erővel nem bír, mint egy közvetlen bizonyítéknak tekinthető tanúvallomás, de más bizonyítékokkal összevetve hiteles adatokat szolgáltathat. Megjegyzem, mint már korábban hivatkoztam, annak jogi akadálya a hatályos jog szerint sincs, hogy a mentességi joggal rendelkező tanútól kapott információt más tanú vallomásából az eljáró hatóság megismerhesse. Hozzáteszem, hogy a gyakorlatban inkább csak elméleti problémáról van szó, mert az ügynöki tevékenységből nyert információ alapján általában sikerül olyan újabb – immáron perrendszerű – bizonyítékokat beszerezni, amelyek fölöslegessé teszik az ügynök tanúként történő szerepeltetését.

A titkos információgyűjtés egyéb eszközeinek alkalmazásával beszerzett adatok is bizonyítékként értékelhetőek, feltéve, ha a beszerzés során betartották az előírásokat.

⁵⁰ Lásd pl. *Farkas-Róth*: Tanúvédelem a büntetőeljárásban. Magyar Jog 1992/10. A Belügyi Szemlékből *Bócz*: A tanúvédelem és az Európa Tanács (1994/8); *Ismét a tanúvédelemről* (1995/6); *Borai*: A tanúvédelem (1994/10–11); *Gorza*: A tanúvédelem szerepe, jelentősége és lehetséges megoldásai az új büntetőeljárási törvénykönyvben (Ügyészek Lapja 1997/3).

⁵¹ Az már csak a gyakorló jogalkalmazó szokásos aggályoskodása, hogy a védett tanú a terhelt védőjének jelenlétében mennyiben lesz hajlandó nyilatkozatát megtenni, mikor már ma is vannak olyan gyanúsítottak(!), akik saját védőik (!) előtt nem akarnak vallomást tenni, mert attól tartanak, hogy védőjük ismereti a vallomásukat a terhelttárs védőjével és emiatt – nem alaptalanul – megtorlástól tarthatnak.

Nyilván abszolút kizáró oknak kell tekinteni az ún. bírói engedélyezéshez kötött⁵² eszközök esetében, ha az engedélyt nem szerezték be.

A Be. tervezet is részletes szabályozást ad a bírói engedélyhez kötött titkos adatszetről; így a jövőben érvényesülni fog az a kívánatos szabályozási szisztéma, hogy az ezzel kapcsolatos eljárás is a büntetőeljárás törvényben lesz rögzítve, nem pedig más törvényekben.⁵³

4. A hatósági tanúk

Már a bevezető részben, illetőleg az általános problémáknál is többször hivatkoztam a hatósági tanúkkal kapcsolatos törvényességi követelményekre. Az eljáró bíróságok a Be. 60. § (3) bekezdését legtöbbször a hatósági tanúk részvételének hiánya miatt alkalmazták.

A magam részéről teljesen indokolatlannak tartom a hatósági tanú hiányának ilyen szigorú, mérlegelés nélküli szankcionálását. Például a törvény két hatósági tanú jelenlétét írja elő. Ha csak egy vesz részt – bár elháríthatatlan ok nem volt másik személy bevonására –, akkor már ez okból hiteltelenné válik az eljárás. Egyik ügyünkben a betöréses lopás helyszínén az egyik közeli tanya lakóit kérték fel hatósági tanúkénti részvételre. Mint később kiderült az egyikük volt a bűncselekmény elkövetője. Mindamelllett, hogy bizonyára remekül szórakozott a helyszíni szemlén, ez okból a helyszíni szemle érvénytelen nyomozati cselekmény lehetne. (Ugyanis a törvény nem tartalmaz arra rendelkezést, ha utólag derül ki, hogy a hatósági tanú személye kizárt lett volna, akkor hogyan kell értékelni a bizonyítékot.)

Mint tudjuk, a helyszíni szemle és más, hatósági személy részvételéhez kötött bizonyítási eljárások nem csak a terhelt bűnösségét alátámasztó bizonyítékokat, hanem éppenséggel mentő körülményeket is tartalmazhatnak. Pl a helyszíni adatokkal összevetve válik hiteltelenné a beismerő vallomás, a bizonyítási kísérlet zárja ki a terhelő tanú vallomását stb. Ha nem volt hatósági tanú, akkor ezeket a bizonyítékokat hagyjuk érdemi vizsgálat nélkül elveszni?

Véleményem szerint a hatósági tanú nem alkalmazása olyan relatív eljárási szabálysértés, amely nem teszi lehetővé a bizonyítási eszköz, eljárás értékelés és mérlegelés nélküli kizárását. Természetesen, hatósági tanúk jelenlétében végrehajtott eljárási cselekmény során beszerzett bizonyíték bizonyító ereje erőteljesebb, de egyáltalán nem kizárólagos. A hatósági tanú alkalmazását éppen ezért is írja elő a hatályos eljárási törvény.

Megjegyzem, a jogintézményt az elmúlt időszakban élesen bírálták. Saját véleményem az, ha a nyomozó hatóság bizonyítékot akarna hamisítani, akkor azt a hatósági

⁵² Erről a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv 69. § (1) bekezdése rendelkezik: "A Rendőrség bírói engedéllyel a 63. § (1) bekezdésében meghatározott bűnüldözési célból a súlyos bűncselekmények esetében a) magánlakást titokban átkutathat (titkos kutatás), az észlelteket technikai eszközzel rögzítheti; b) magánlakásban a történetek technikai eszköz segítségével megfigyelheti és rögzítheti; c) levelet, egyéb postai küldeményt, valamint a telefonvezetéken vagy azt helyettesítő távközlési rendszerek útján továbbított közlés tartalmát megismerheti, azt technikai eszközzel rögzítheti.

⁵³ E témával kapcsolatban lásd még pl. a Belügyi Szemle 1997/5. számában megjelent tanulmányokat (Finszter Erika: A telefonlehallgatás az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának tükrében; Soós Ildikó: Titkos állományú nyomozók és különleges eszközök; Jean-Paul Bordeur: A rendőrségi informátorok alkalmazásának jogi problémái Kanadában) valamint Lakatos István: A titkos információ, mint bizonyítási eszköz. Belügyi Szemle, 1997/3.

tanúk jelenléte sem lenne képes megakadályozni. Hivatkozás történt arra is, hogy nyugat-európai büntető eljárási rendszerek és az észak-amerikai jog általában nem ismer hasonló jogintézményt.

Az 1896. évi Bp. ismerte a jogintézményt, mint bírósági tanú részvételét írta elő pl. 132. §: "Ha a terhelt kifejezetten kéri, vagy ha a kir. ügyész, vagy a nyomozást teljesítő rendőri hatóság tagja, illetőleg a vizsgálóbíró szükségesnek találja, a kihallgatás két bírósági tanu jelenlétében teljesítendő." (Ezenkívül szerepük volt még pl. a lefoglalásnál, tanúk megesketésénél stb.)

A hatósági tanú intézménye – mint ahogy azt Borai Ákos megjegyzi egy nyugati szakértőre hivatkozással – alkalmas a rendőri munka hitelességét kikezdő szemlélet alátámasztására.⁵⁴

A Be. tervezet végül is szűkebb körben fenntartja a jogintézményt, és ott sem kötelező jelleggel. "183. § (1) A nyomozó hatóság a felismerésre bemutatás, a házkutatás, a motozás végrehajtásánál, valamint az írni-olvasni nem tudó személy kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv ismertetésénél hatósági tanút alkalmazhat." Miután az alkalmazás eldöntése a hatóság diszkrecionális jogkörébe kerül át, megszűnik a vita arról, hogy az adott bizonyítékot ki kell-e zárni, mert nem volt jelen a beszerzéskor a hatósági tanú.

5. Szakértői eljárás

Tudomásom szerint, eddig még nem kifogásolták védői oldalról, hogy nyomozati szakban a szakértő kirendeléséről értesítést nem kaptak. (Nagyon ritkán találók olyan nyomozati iratot, amelyben feltüntették, hogy tájékoztatták erről a terheltet és a védőjét.) Elvileg ennek a "mulasztásnak" is olyan jogi következményeket kellene tulajdonítani, mint a tanú kihallgatásról történt értesítés elmaradásának. Már pedig, ha a szakvélemény a bizonyítékok köréből nem zárható ki, akkor az értesítés elmaradása miatt a tanú vallomás, ill. a gyanúsított vallomása sem zárható ki érdemi vizsgálat nélkül.

Egy másik – szerencsére a gyakorlatban nem túl gyakori – problémára is fel kell hívnom a figyelmet. Ritkán szükségessé vált olyan személy terhelti/tanúkénti kihallgatása, aki süketnéma, analfabéta, és "jelelni sem tanult meg", tehát jeltolmács alkalmazása sem lehetséges. Miután a közvetlen környezetével képes kapcsolat teremtsre, így eseti szakértőként ki lehet rendelni valakit ezen személyek közül.

A gond ott jelentkezik, ha csak a hozzátartozója képes vele érintkezni, aki a Be. 71. § (1) bek. a) pontja alapján szakértőként nem vehet részt az eljárásban. A Legfelsőbb Bíróság Bf. III/42/1997/4. számú határozatában megállapította, hogy törvénysértő volt az elsőfokú bíróság eljárása, amikor a süketnéma jelbeszédet nem értő sértett által közölteket édesanyja "közvetítette". A Legfelsőbb Bíróság szerint, ha a jelbeszédet sem ismerő süketnéma sértett írni-olvasni sem tud, akkor ez a tanúvallomás tételének el nem hárítható, abszolút akadály, és ekkor viszont az édesanyja tanúkénti kihallgatását kellett volna elrendelni.

Ez kétségtelenül megoldja a tanú vonatkozásában fennálló érintkezési problémát, de a terhelt esetében a szakértő kizárására vonatkozó szabály alkalmazása a terheltet a védekezés lehetőségétől fosztja meg. (Csak a hozzátartozója tudja közvetíteni az

⁵⁴ Borai: A hatósági tanú eljárásjogi kérdéseiről. Belügyi Szemle 1997/9. 31. p.

általá elmondandókat, akit viszont nem lehet szakértőként kirendelni.) Úgy vélem egy ilyen ellentmondás csak is a védelem alapelvének primátusán oldható fel, tehát ebben az esetben a védekezés biztosítása érdekében vállalni kell a szakértő kizárására vonatkozó szabályok megsértését.

IV. Zárzó helyett

Azt hiszem, hogy egy ilyen rövid tanulmányban csak felvillantani lehetett az ezredvég büntetőjog alkalmazójának problémáit a bizonyítási eljárások törvényességét illetően.

A büntető eljárási jog reformja szükségképpen konfliktusokkal, nehézségekkel jár. Talán leginkább ahhoz a ház átépítéshez hasonlíthatnánk helyzetünket, amikor a lakók már "kinőtték" a régit, és így bővítik a házat, de egyben az épületen belül a szobák falait is átépítik, és mindeközben ott kell élni. Tudom, hogy a büntető eljárási törvény tervezetének nem a bizonyítási eljárással, a bizonyítás törvényességével kapcsolatos rendelkezéseinek végrehajtása a legnehezebb, hiszen az eddigi gyakorlatra is sok minden felépült, mondhatni azt, hogy – a többihez képest – e szobán van talán a legkisebb változtatás.

Úgy gondolom, hogy a társadalom mind a jogalkotótól, mind a jogalkalmazótól a hatékony és gyors büntető igazságszolgáltatás megteremtését várja el. A büntetőeljárás egyszerűsítését szolgáló eszközök (tárgyalás mellőzései eljárás, a valódi vádalku stb.) az eljárás gyorsítását szolgálják. Talán nem vagyok "szakmai sovíniszta", amikor azt állítom, hogy az igazság – mint erkölcsi érték – a jogágak közül leginkább a büntetőjoghoz kapcsolható fogalom. Megítélésem szerint a büntető eljárási jog szabály rendszerét úgy kell kialakítani, hogy az igazság szolgáltatása megtörténhessen, és a jogi korlátokat csak oda kell beépíteni ahol a jövő évezred jogállammal szembeni elvárásai, követelményei azt indokolják.

Joachim Herrmann felhívta a figyelmet, hogy a bizonyítékok kizárási rendszerének céljait meg kell vizsgálni. Ha a hatóság külső kontrollját kívánjuk hangsúlyozni, akkor az Egyesült Államokhoz hasonlóan egy szigorú kizárási rendszert kell kialakítani. Úgy tűnik, hogy a magyar jogalkotó – feltéve ha a 78. § (4) bekezdésben szereelő "lényeges" szó minden, nem technikai jellegű eljárási szabálysértést jelenti majd – a szigorú kizárási rendszer felé mozdult el. A tervezet készítője a büntető ügyekben eljáró hatóságok mindegyike iránt bizalmatlan, mert pl hangsúlyozza, hogy az elsőfokú bíróság határozatát hatályon kívül kell helyezni, ha a bíróság "bűncselekmény útján szerzett meg" bizonyítási eszközt [Tervezet 375. § (3) bek.]. Mint a napi jogalkalmazásban (is) dolgozó, úgy érzem, hogy a hatóságok nem szolgáltak rá ilyen fokú bizalmatlanságra. Hangsúlyozom azt is, hogy az eddigi ügyészi nyomozás felügyelet hagy maga után kívánnivalókat, de ez jogalkotási és személyi-technikai kérdés. A tervezet ezért is igyekszik hangsúlyozni, hogy a nyomozás irányítója az ügyész, de nyilván minden ügyben az ügyészség képtelen lenne ellátni (főleg a jelenlegi létszám és technikai viszonyok mellett) ezt a feladatot; egyben fölösleges is lenne.

Számomra úgy tűnik, hogy a Joachim Herrmann által felvetett kérdést, ti. hogy mi a célja a bizonyítékok kizárási rendszerének, nem igazán gondolta végig a tervezet készítője. Egyfelől hangsúlyozza a bizonyítékok szabad értékelésének elvét, másfelől szigorú kizárási szabályokat iktat be. Megerősíteni kívánja a nyomozás előkészítő szakaszának külső kontrollját, hiszen a nyomozást az ügyész közvetlen irányítása alá he-

lyezi, és ezenkívül a nyomozási bírónak nevezett személynek is széleskörű hatáskört biztosít. Olyan széles hatáskört, ami csak a vizsgálóbírói illeti meg más jogrendszerekben.⁵⁵ (A Be. koncepció egyébként elvetette vizsgálóbírói jogintézmény "feltámasztását".)

Úgy vélem, hogy miután a nyomozó hatóság tevékenységét széleskörű külső ellenőrzés kíséri, a bizonyítékok kizárási rendszerének elsősorban a hiteles bizonyítási eljárást kell biztosítania. Tehát érvényesülni kell az ártatlanság védelmének, a védelem alapelveinek, az önvádra kötelezés tilalmának, az in dubio pro reo követelményének. E körülmények nyilván jelentősen behatárolják a szabad bizonyítás felvételt, ezen túlmenően csak a tanú mentességi joga szabhat határt a hatóság igazság feltárása iránt folyó tevékenységének.

Ezek a követelmények képesek biztosítani – betartásuk esetén –, hogy csakis a valóban bűncselekményt elkövetők felelősségre vonására kerüljön sor.⁵⁶ A társadalom ugyanakkor elvárja a bűncselekmény elkövetőinek megbüntetését, és azt, hogy az *álpolgári alapjogokat nem sértő eljárási szabálysértések* ne akadályozzák meg.

Kelemen Ágnes is hivatkozik az angol bizonyítási rendszerből adódó tapasztalatokra: "A modern angol bizonyítási jog fejlődése arra is felhívja a figyelmet, hogy a garanciális jogok biztosításának vannak ésszerű határai, és ezek biztosítása nem teheti működésképtelenné a társadalom védelmére hivatott nyomozó, bűnüldöző hatóságokat. Ezt a kétirányú igényt az Angliában működő Törvényelőkészítő Bizottság gondolatilag azzal fejezete ki, hogy a garanciális jogok biztosításának nemcsak a vádlottakat kell védeniük, hanem a társadalom számára is garanciákat kell nyújtaniuk a bűnözőkkel szemben."⁵⁷

⁵⁵ Például jogában áll a megszüntetett nyomozás folytatását elrendelni [207. § (2) bek. c) pont]. Vajon végig gondolta a tervezet készítője, hogy egy ilyen sértetti indítvány elutasítása esetén beáll az egyébként csak a bírósági határozatokhoz kapcsolódó jogerő, és ekkor már csak rendkívüli perorvoslattal lehet a nyomozás megszüntetését megtámadni?

⁵⁶ Eppen a "be nem tartás" miatt előforduló hibák miatt szükségesek a rendkívüli perorvoslatok.

⁵⁷ Kelemen i.m. 493. p.

GYÖRGY LŐRINCZY

IDEAS ABOUT THE LEGALITY OF EVIDENCE IN THE CRIMINAL PROCEDURE

(Summary)

The Act XXVI of 1989 significantly modified the evidentiary system of the Criminal Procedure Act, when it put into force – as of 1st January, 1990 – the following rule in article 60 section of the Criminal Procedure Act:

"The accomplishments cannot be considered as evidence if the proving was in opposition with the provisions of this act."

This modification resulted in many antagonistic judicial decisions. Some courts of justice interpreted this article strictly, and because of small violations of procedural rules – excluded the confession of the suspect from the evidence; while some other courts used this rule in conjunction with article 60, section 2, that is: "Nobody can be forced to confess by duress, menace or by any other similar way."

I examined this subject generally, and in relation to specific items of evidence. Besides theoretical aspects I tried to illustrate the problems with practical examples. In some cases I referred to the international judicial practise based on the European Convention of Human Rights, and of course I gave attention the acceptable reform of criminal procedure as well.

In my opinion it would not be desirable to create an extremely inflexible, severe system for the exclusion of evidence.